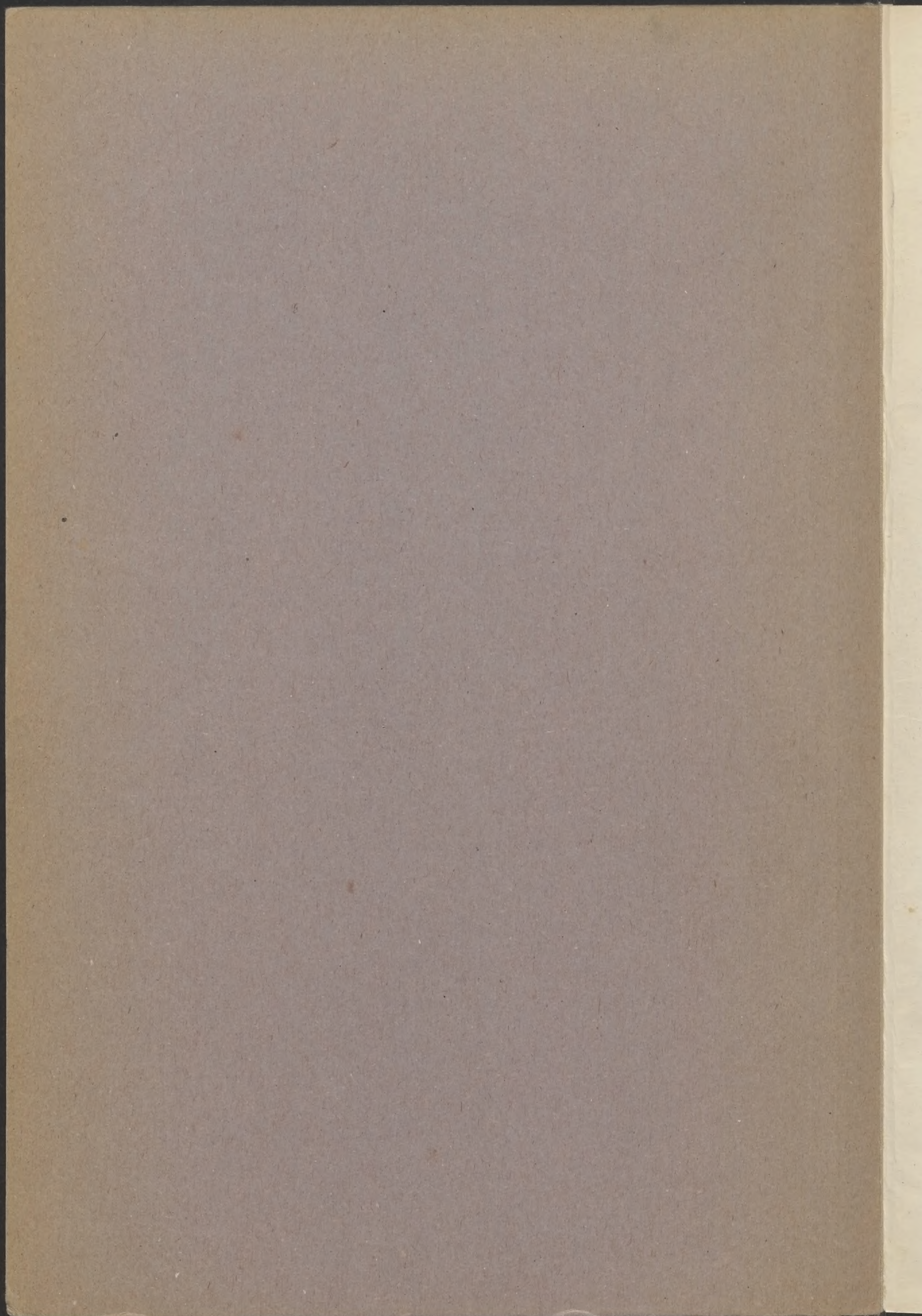

503698

503698

AUGUSZTUS

NAGY LAJOS KÜLÖNVÉLEMÉNYE

TARTALOM

A FOGADTATÁS

ROTTERDAMI ERASMUS

KOPASZOK ÉS HAJASOK VILAG-
HARCA

BESZÉLGETÉS KODOLANYI JANOS-
SAL

MÉG EGYSZER AZ IRODALMI DERŰ

KÜLPOLITIKAI BESZÉLGETÉS

ANITOS ÉS MELETOS BESZÉLGE-
TÉSE

ELKAPOTT BESZÉDFOSZLANYOK

PANACEA MAGNA,
AVAGY

A MINDEN BETEGSÉGET MEG-
GYÓGYÍTÓ ORVOSSÁG

KÉT LEVÉL

A fogadtatás

A Június iránt határozott érdeklődés mutatkozott. Akinek tetszett, az ugyan legfőljebb egyszerű helyesléssel adott kifejezést megelégedésének, de aki kifogásolta, az már izgatottabban viselkedett. Kivévén azokat a szenzáció-várókat, akik röviden unalmasnak találták. Nem érdekes, — mondta egy orvos ismerősöm és mindjárt magyarázattal is szolgált: „Ön például a kecseszkecskenről is ír s ebben a cikkében felismeri, hogy a közönséget az ilyen mutatóvány érdekli, épen a durvasága és életveszélyessége miatt. Nos, így van az írással is: a közönség, ha már negyven fillért ad egy füzetért, hát elvárja, hogy annak íróját tartóztassák le, zárják be, internálják, esetleg, miként a kecseszkecskenben megtörténhet, a szemét nyomják ki, különben kidobott pénz a negyven fillér. Az olyan görög-római birkózás, mint a Június, nem szórakoztat bennünket.”

Az izgatottak rám is támadtak. Felelőségre vontak. Különösen az Erdélyi Józseffel folytatott beszélgetésért. Akadt olyan is, aki azt híresztelte, hogy a Június „aljasabb, mint a Stürmer”. Vitába nem szálltam senkivel, megtörtént azonban, hogy egy állásponthozat élőszóval is ismertettem, így: mindenkivel hajlandó vagyok beszélgetést folytatni és a nézeteit közölni. Hohó! Az izgatottak tiltakoztak ez ellen. Ők még látni sem akarnak olyan nézetet, mely az övékével ellenkezik. Olyan emberrel én ne beszélgessek! Vagy ha mégis beszélgetek, akkor a kérdéseimmel szorítsam őt sarokba, a feleleteit a magam érveivel rögtön semmisítsem meg s ne tárgylago-

ÁRA 40 FILLÉR

503.698
György Széchenyi Könyvtár
Leltári szám:

V.640-4802/1986

san kezeljem őt, hanem tegyem gúny tárgyává. Nincs tárgyilagosság. Allást kell foglalni! Az állásfoglalás pedig csak akkor helyes, csak akkor tisztességes és csak akkor érdekes, ha — az övékével azonos. Ha nem így cselekszem, akkor átutálnak az ellenséghez.

Egy barátom hibáztatta, hogy a Földessy—Babits ügyről szóló levelet kiadtam, mert ő Földessy párti, a levél írója meg Babitsnak ad igazat. B. J. egy uccai köszönés alkalmával a fejét csóválta s a homlokához mutatott, nyilván azt jelezve, hogy nézete szerint elment az eszem. Egy zsidóasszony ismerősöm boldogan gratulált, hogy „azt az Erdélyit“ alaposan kifiguráztam. Egy „keresztény úriember“ barátom ugyancsak a fejét csóválta s őszintén megmondta, hogy a lap sivatagában egyetlen üdítő oázis az Erdélyi-réport, egyébként tele van burkolt zsidóvédelemmel, ezért igazán sajnál engem. Valaki valósággal dühöngött az Angliáról szóló, Angliát dicsérő cikk miatt. Még hogy ezt a disznóságot, ezt a szemtelen butaságot. Hiszen ő úgy gyűlöli az angolokat, hogy azt ki sem tudja mondani. Még hogy az angolok olyan nagyszerű emberek, hiszen Angliában még ma is korbácsbüntetés van s azt alkalmazták is! És az angol nők, nahát azok aztán a finom szadisták. Nemrégiben egy női egyesület ankétet tartott a korbácsbüntetésről s az egyetlen nőt, aki a büntetés eltörlése mellett beszélt, lehurrogták s határozatot hoztak a büntetés fenntartása mellett.

Levelet is kaptam néhányat, mutatoul közreadok egyet, egy számonkérőt:

Kedves Úram, meg kell mondanom a Június-ról, hogy én egészen mást vártam. Öszintébbet, merészebbet, egyenesebbet, egyszerűen nagylajosibbat. Írást, melynek minden sorából kicsendül — dehogy kicsendül, hanem amely harangzúgással hirdeti urbi et orbi az itt állók másként nem tehetek kemény hitét... vallomásokat, melyek előtt tisztelgő némasággal áll meg a hatalom, a főfőinkvizitor s en-

gedi, hogy szárnyaljanak, mert nem tehet másként. Okos ember, körültekintő ember, óvatos ember nagyon sok van a világon — ezerrel meg ezerrel találkoztam életem s a világ életének válságos óráiban, mert válságos időkben tűnik ki leginkább, hogy milyen sok az okos ember, — s legalább ugyanannyival találkoztam Nagy Lajos novelláiban — most azt szerettem volna, ha ebből az igénytelen külsejű füzetből egy magáról megfélekezett fanatikus igazságkereső (a tehetség persze elengedhetetlen előfeltétel), kalapáccsal, de milyen kalapáccsal tesz igazságot. Vagy nem is ezt, ez így túlságosan filiszter álom ez a félistenkonstrukció — hanem igazán azt szerettem volna, ha ezekből az írásokból a „tisztá világszem“, ahogy azt szentképek ábrázolják, tekintene végig ennek a magyar globusznak dolgain, mindent megértően és semmit meg nem bocsájtón. Ne tessék engem félreérteni, én nem úgy képzeltem, hogy ezek az írások számomra minden titkokat felfedő hittevések lesznek, tele mindazzal a tudással és bátorsággal, mely belőlem hiányzik, egy legmagasabb rangú dictionnaire philosophique, melyből pontosan megtudom, hogy emberekről és dolgokról hogyan gondolkozzak, milyen „világnézetet“ valljak magaménak, milyen ideológia ingét öltsem fel, milyen kormányzattól legyek elragadtatva, milyen fajta tökéletes kitenyészettjének érzem magamat, melyik fajta hekatombáját válasszam magamnak szobortalapzatul, stb. stb. — igazán nem ezt vártam. Én egyszerűen a „különvéleményt“ vártam, még pedig Nagy Lajos különvéleményét. Mert engedelmet kérek, hol látjuk ezekben az írásokban, bármily kitünően is legyenek megírva s bármily vonzó olvasmányok is, a különvéleményt? Mert hiába, hogy „Barátom a publicista“ remekbe csinált figura, aki „úgy beszél, dohog, sír, káromkodik, mint egy Shakespeare-tragédia hőse s ömlik belőle az indulat lávája“ s akinek másnapi vezércikkéből, melynek címe Az eső, megtudom, „hogy hetek óta ömlik az ég ádása, ez az őszi kiadás eső, mely kell a földnek, a mi ettartó édesanyánknak... stb... stb... „Igy, nyugodtan, szépen, okosan, szemrebbenés nélkül“ fejezi be Nagy Lajos. De hát hol itt a különvélemény? Nem inkább arra

kell gondolnunk, hogy ebben akarva-akaratlanul, de nyilván inkább akarva, azonos vélemény fejeződik ki, némi önvallomás, sőt némi exkuzálás, hogy másként nem lehet? Vigyázni kell, óvatosnak lenni, úgy mondani véleményt, hogy azon senki se ütközhessen meg, sem a hatalmon levők, mert minden hatalom gonosz és a kisújsa megmozdításával lehetetlenné teszi szűkös existenciámat, — sem a hatalomra aspirálók, mert indexre tehetnek, de ne ütközzenek meg az üldözöttek sem, mert elég nekik a maguk baja és különben is övék a rokonszenvem. Így azután, ami különvéleménynek is indul, mire beérkezik, már nem is különvélemény, hanem communis opinio, mindenkinek a véleménye, főleg pedig az okosoké. Semmiesetre sem Nagy Lajosé.

„Ne tessék nekem most azt mondani, hogy jó! jó! Ha olyan kitűnően tudom, mondjam meg, hogyan kell jobban csinálni. Hát én se jobban, se rosszabbul nem tudom, én sehogyszem tudom. Épen azért ragaszkodom ahhoz, hogy Nagy Lajos csinálja, akit erre egész írói multja és írói oeuvre-je képesít. Nem kell, hogy épen a fülembé hűzza, — egyáltalán nem bánom, ha más a véleménye a dolgokról és az emberekről, mint az enyém, (fenét nem bánom!), de legyen igen-je és legyen nem-je,

óvatosság nélkül, körültekintés nélkül, a ma és holnap hatalmasaira való kacsintás nélkül. Uram, uram, Nagy Lajos uram, különvéleményt kérek. Nagylajosít.

Igaz tisztelettel
BALASSI MENYHÉRT
Kuruczles.

U. i. Az Erdélyi Józseffel való beszélgetés közlését azonban helyeslem. Amit azért tartok szükségesnek így aláhúzni, mert láttam, hogy egyesek érzékenykedtek emiatt. Hát ez nem helyes. Erdélyi József tehetséges költő s amit mond, az sok mindenféle szempontból érdekes. Jó az ilyen véleménnyel megismerkedni, bármilyen oldalon is áll az ember. Pláne, ha Nagy Lajos szólaltatja meg, aki őszinteségével őszinteséget tud szuggerálni.

Még valamit. Én Erdélyi Józsefet soha nem láttam, de abból, hogy cikkeiben állandóan „kampós orrúakat“ emleget, afajta magyar férfiszépségnek képzeltem. Szöghajúnak, sasorrúnak vagy legalább is turulorrúnak, delinek, szálfőklelőnek, Pekár Gyulának. A multkor megmutatták egy kávéház ablakában. A szememet dörzsöltem, ez volna? Nyilván csak ugrattak.

Egy ember, aki viszont tetszik nekem

Ez Rotterdami Erasmus. Egy róla írt könyvet olvasok épen. Idézek néhány részletet a bevezetésből:

„A világszakadás és tömegőrület e borzasztó perceiben az egyén akarata erejét veszti. Hiába akar a szellem embere a szemlélődés szférájában elkülönülni, a kor parancsa jobb- vagy balfelé, de belekényszeríti a tülekedésbe, kénytelen egyik vagy másik csoporthoz állni, valamilyen jelszóhoz, vagy párthoz csatlakozni. A százezer és millió harcos közül senkinek sincs több bátorságra, erőre és erkölcsi határozottságra szüksége, mint a kiegyenlítés emberének, ki nem hajlandó magát egy csoport szenvedélyének, egyoldalú gondolkodásának alárendelni. És itt kezdődött Erasmus tragédiája. Ő volt az első német reformátor (s valójában az egyetlen, mert a többiek inkább forradalmárok voltak, sem-

mint reformátorok), aki a katolikus egyházat az értelem törvényei szerint akarta újjászervezni. De a sors a szellem messzelátó emberével, a fokozatos fejlődés e hívőjével a tettek férfiát, a német népi erőszak démonikusan hajszolt forradalmárát, Luthert állította szembe. Martinus doktor kemény parasztökle egyetlen ütessel szétzúzta mindazt, amit Erasmus finom, csak írotollal felfegyverzett keze gyengéden igyekezett összekötözni. Évszázadokra kiható ék került a keresztény világba, katolikusok protestánsokkal, Észak Déllel, germánok románokkal állnak szemben; a német, a nyugati ember ebben a pillanatban egyetlen választás, egyetlen döntés előtt áll: pápista legyen-e, vagy lutheránus, a pápa megkötő és oldó hatalmát, vagy az evangéliumot ismerje-e el? De Erasmus — s ez talán legemlékezetesebb cselekedete — egyetlen

korának vezetői közül, aki vonakodik állást foglalni. Nem áll az egyház oldalára, nem támogatja a reformációt, mert mindkettőhöz kapcsolatot érez: az evangéliumi tanhoz, mert elsőként követelte ennek reformját és meggyőződésből támogatta azt — s a katolikus egyházhoz, mert egy összeomló világ utolsó szellemi egységét védelmezi benne. De jobbra és balra túlzók vannak, jobbra és balra a fanatizmus parancsol és ő, a fanatizmus meg nem változott ellensége, sem az egyik, sem a másik túlzást nem akarja szolgálni — csak önmaga mértékét, az igazságot ismeri el. Hiába áll középre, hogy megmentse a kultúra kincseit, az általános emberi értékeket — pusztán kézzel igyekszik összehozni a tüzet a vízzel — ki akarja békíteni a szemben álló fanatikuskokat: reménytelen és épen azért nagyszerű vállalkozás. A két táborban eleinte nem értik viselkedését s szelídségéből azt remélik, hogy ki-ki saját ügyének nyerheti meg. De alig győződnek meg róla, hogy ez a szabad szellem nem esküszik és nem csatlakozik idegen nézetek mellé, hogy nem akar semmiféle dogma hívévé szegődni — jobbról-balról lecsap rá a gyűlölet és gúnyolódás. Erasmus egyik párttal sem akar szembekerülni s így elszakad mind a kettőtől. „A guelfek szemében ghibellin, a ghibellinek szemében guelf vagyok.“ A protestáns Luther a legsúlyosabb átkokkal illeti nevét, a katolikus egyház indexre helyezi valamennyi művét. Sem fenyegetés, sem üldöztetés nem viszi Erasmust egyik párt táborába sem; *nulli concedo*, sen-

kihez sem akarok tartozni — a *homo per se*, az önmagáért való férfi legvégsőbb következményeiben is mindvégig ragaszkodik ehhez a jelszavához.“

„Erasmusnak ezt a viselkedését, határozatlanságát vagy jobban mondva, magát elhatározni nem-akarását, a kortársak s utódok egyszerűen gyávaságnak nevezték s a tisztaszellemű vonakodást langyos alkalmazkodásnak gúnyolták. Valóban, Erasmus nem állt nyílt kebelrel, kösziklaként a világ szeme elé — a terméketlen hősiesség nem volt természet. Óvatosan félrehajolt, jobbra-balra ingadozott, mint a nád, de csak azért, hogy meg ne törhessék s újból fölegyeneshessen. A függetlenség hitvallomását, a „*Nulli concedo*“ jelszavát nem hordozta büszkén maga előtt, mint a monstranciát, hanem kabátja alá rejtve, mint egy tolvajlámpát. Rejtekhelyeken és álutakon húzódott meg a tömegszenvédélyek vad összeütközése idején. De, s ez a legfontosabb, megőrizte szellemi kincsét, korának irtózatos gyűlöletviharában sértetlenül óvta meg az emberiségbe vetett hitét és ezen a kis pislákoló mécesen a későbbi nagy európai szellemek: Spinoza, Lessing és Voltaire meggyújthatták a maguk nagy világító fáklyáját. Egész nemzedékéből Rotterdami Erasmus az egyetlen, aki nem egy törzshöz, hanem az egész emberiséghez maradt hű. A csatatértől távol, minden pártból kiátkozva, mindkettő gyűlöletétől körülvéve, egyedül és elhagyottan halt meg. Elhagyottan, de függetlenül és szabadon — s ez a döntő.“

Hogy azután magam is mondjak végre valamit, elmondom, hogyan jártam a mindenkinek mindenki ellen folytatott háborújában, különösen annak egyik utolsó szakaszában, a kopaszok és hajások harcában:

Kopaszok és hajások világharca

Hol is kezdjem? Mert Ádámmal és Évával nem kezdek. Kezdek tehát a nemzetek közötti nagy háborúval. Amikor az kitört, akkor én még aránylag fiatal ember voltam, erős, egészséges és — csurosza, már mint a csurosza nemzet tagja, másképp csurosza állampolgár és természetesen hadköteles. A háború esztendőig tartott s én abban nem vettem részt. A csurosza különböző okoknál fogva lemondta a háborúban való köz-

reműködésemről. Egyszer azt mondták, hogy az ilyen ember tulajdonképpen untauglich, tehát ki vele. Másszor meg fölmentettek azért, mert egyéb munkaterületeken, például a százlábúak lábainak megszámlálásánál, volt rám szükség, ebben a szakmában — állítólag — nélkülözhetetlen voltam.

Éltem pedig és civil ruhában jártam az egész nagy háború alatt Blinék, Csuroszaország fővárosának uccáin és kávéházaiban. Haza csak aludni

jártam s már akkor az volt a véleményem, hogy jobb lenne, ha a poloskákat irtanák ki.

Egyszer a nagy körúton találkoztam Hajdussal. Ezt a Hajdust már régóta ismertem. Nálam magasabb termetű ember volt ő, kellemesen csinos arcú, fiatalabb is, mint én. Főként abban különböztünk egymástól, ahogy ott a körúton a nyári napsütésben álltunk, hogy az ő haja dús volt, fekete, erős, csigás szálakból készült sapka, míg én már akkor egészen kopasz voltam s a fejem gömbje, ott a Hajdusé mellett különösen, úgy ragyoghatott, mint maga a nap fönn az égen, vagy egy kigyúlt ívlámpa, esetleg egy biliárdgolyó.

— Jónapot, jónapot! — mondtuk egymásnak Hajdussal, megálltunk és kezeltünk, ő végignézett engem tetőtől talpig s esetleg komolyan, esetleg kedélyesen — a Jóisten sem tud még ma sem eligazodni a merev pófáján — ezt kérdezte:

— Ön még itt?

Már hogy én még ott voltam, ott sétáltam Bliben, a nagy körúton, szóval a hinterlandban, a napon akkor, amikor mások kinn a fronton feküdtek és áztak a srápnelesőben.

Én csak álltam zavartan, némely krtikusom azt is mondhatná, hogy bambán, és ezt rebegtem:

— Hát igen, csak úgy megvagyok, köszönöm szíves érdeklődését.

Hajdus ekkor egy kicsit mosolygott, majdnem jóindulattal, és megfogta a jobbkaromat, megtapogatta az izmaimat, úgy látta, hogy jó erőben vagyok és a fejét csóválta. De ehhez a csóvához megint csak mosolygott s mintha megint jóindulattal mosolygott volna s csak éppen hogy ki nem mondta a szöveget:

— Helyes, helyes, maga aztán az ügyes ember!

Csak harmadnap jutott úgy hatodszájból a fülembe, hogy egy társaságban, ahol a háború eshetőségeit elemezték, mivel éppen egy nagyobb vereségünk híre érkezett meg, ezt mondta Hajdus:

— Na persze, hogy el kell veszítenünk a háborút, amikor olyan marhaerős-egészséges emberek, mint az az Enel, még mindig itthon lapulnak.

Dühös voltam, az igaz, de aztán egyéb dühök miatt elfelejtkeztem Hajdusról. Az élet igen zavaros és zivataros volt, a nemzetek közti háborút nem béke és megnyugvás követte, hanem további háború, csupán más ellenfelek közt, s újabb, legalább is változtatott eszközökkel. Gazdasági háború, vámháború, útlevegháború, vallásháború, majd polgárháború, mely utóbbit esetleg világszemléleti háborúnak is lehetne nevezni. Minden kilátás megvolt rá, hogy nyugalomra nem jutunk vagy száz esztendeig. Én a magam részéről vártam Toulouse és Amiens egymásközi háborúját, valamint Bledét és Bilekét, a zsidókat és keresztényeket, hindukét és mohamedánokét, Vörösvárét Perbál ellen, Ocsáét Szoroksár ellen, a grófokét a

bárók ellen és viszont, a hordárokét a boyok ellen, boyokét a liftesek ellen.

A boyok és a liftesek élethalálharcának legnagyobb dülása idején találkoztam megint Hajdussal. Egy fényes nagy kávéházban, ahol a feketét éppen nem tudtam kifizetni. Hajdus másokkal ült együtt, vacsorázott és vacsora közben külföldi lapokat nézegetett. Igen nyugodt volt, csinos és erőteljes. Minden fegyveres szolgálatra alkalmas termetét finom angolszövetű ruha fedte. Erőlevest, halat, marhafilét, mignont és ananászt evett, cigarettára gyujtott, feketézett, keveset beszélt, nekem ezt mondta:

— Muszáj magának mindig kávéházban lenni?

A világhelyzetet is megbeszéltük ez alkalommal és ő annak a nézetének adott kifejezést, hogy mindenkinek tartoznia kell valahová, vagy a boyokhoz, vagy a liftesekhez. Középút nincs. Freud, Einstein, Shaw és Kropacsek is lényegében liftesek. Ő is az.

— De nekem fogalmam sincs a liftkezelésről, — védekeztem.

— Ez csak kibúvó. Akkor maga a lelke mélyén boy, — mondta ő szelíden, inkább felvilágosítólag.

Amikor ezt mondta, nyomban azután vonult keresztül a kávéházon tíz boy, egy parancsnok vezetése alatt, a sárga földig fölfegyverkezve, puskákkal, revolverekkel, bombákkal, szemkifolyasztó gáz tartályaival, hüvelykszorítóval és spanyolcsizmával.

— Szervusz, szervusz — üdvözölték egymást barátságosan Hajdus és a parancsnok.

Azért belátom, Hajdus egyenes ember volt, elvhű, mert csak éppen hogy üdvözölte a parancsnokot, de azt, hogy fegyvert ragadott volna és csatlakozott volna a tíz boyhoz, azt nem tette. Sőt ellenkezőleg, gyümölcsöt rendelt, megint evett és nézegette tovább a lapokat.

Hosszú évek teltek el azután, de Hajdussal nem találkoztam. Hallottam azonban, sőt olvastam is róla egyszer-kétszer. Éppen akkor, mikor a perbáliak és vörösváriak élethalálharcában, mint született szajoli, a perbáliak oldalán cigarettázott. Ujságba ez alkalommal úgy került, hogy egy kiáltványt szerkesztett, melyben felhívta a még megmaradt emberiséget, hogy mindenki csatlakozzék vagy a perbáliakhoz, vagy a vörösváriakhoz, mert vagy-vagy, középút nincs. Időközben latinul is megtanulhatott, mert ezt a kifejezést is használta: tertium non datur!

A harcok világszerte dúltak, Kamcsatka és Florida is részt vett bennük, Kamcsatka a perbáliak, Florida a vörösváriak oldalán. Az emberiség egyre fogyott, az emberek lötték, szúrták, akasztották, robbantották, égették és nyúzták egymást. Mindenütt az otthonmaradottak egyik felét az otthonmaradottak másik fele börtönbe dugta, ez a másik fél aztán névtelen levelekben föl-följe-

lentgette egymást. Az embereknek már a külsejük is kezdett átalakulni, kiképződtek olyan egyedek, kiknek ajka a vérszomjas dühtől olyanná alakult, mint az afrikai úgynevezett ajaknégereké, másoknak a szemük a rémülettől a koponyájuk közepéig húzódott vissza s onnan lövelt ki zöld lángokat. Egy névtelen följelentő önmagát jelentette föl, mint névtelen feljelentőt, névtelenül.

Én lapultam és még mindig éltem. Elég ügyesen viselkedtem, ezt magam is elismerem. A perbálik és vörösváriak harcában például úgy nyilatkoztam — amikor már minden áron nyilatkozatra kényszerítettek —, hogy annál koszosabb a malac, minél jobban vakarózik. Meg lehettem ijedve, mert kiröhögtek s valaki ki is szólt egy tank alól és kijavított:

— Talán azt akarta mondani, hogy minél koszosabb a malac, annál jobban vakarózik.

Végre elérkezett a harcoknak egy olyan fázisa, amelybe már nekem is bele kellett avatkoznom. Kitört a kopaszok és hajasok világharca. Itt már nem volt kibúvó. Különbem sem birtam már idegekkel a folytonos lapulást. Jobb vidáman, bizakodva, egy eszméért meghalni, mint szakadatlan rettegésben élni. Ugy tettem, mint a Dzsingisz kán című filmben Inkisin, amikor kardot ránt és pibecből harcossá válik.

Egyszerre megújhódtam. Régi erőmet, frisségemet és életkedvemet nyertem vissza. Mert az utolsó években már csak sanyarogtam. Mit csinálnak, mit művelnek! — szörnyűködtem minden órában. Most bizakodva kiáltottam: Győzni fogunk! Miénk a végső győzelem! És szerencsém volt, mert csakugyan győztünk, mi kopaszok. Legyőztük a hajasokat. A hajasok az Antarktiszról Novaja-Zemljáig mind a fákon lógtak.

A harcok, a háborúk véget értek és mi diadalmas kopaszok megkezdjük az építő munkát. Mindenekelőtt egy óriási hajirtószer gyárat létesítettünk, melyben százezer munkás dolgozott. Mert elhatároztuk, hogy még a sün tüskéit is eltüntetjük a világból. (Még akkor nem sejtettük, hogy néhány év múlva az üzem lassanként átalakul hajnövesztő-szer gyárrá.)

Sok egyéb közt hozzálattunk a kultúra felvirágoztatához is. Megalakult az irodalmi egyetem,

amelyben ifjú kopaszok tanítják majd — így terveztük —, hogy mi az író feladata, mit és hogyan kell írnia. Engem ide osztottak be. Mint frontharcosnak, könnyű volt most már állást kapnom, nem úgy, mint húszéves koromban, amikor is a Fővámhivatalhoz sehogysem sikerült napidíjnak bejutnom.

Természetesen nem tanárnak osztottak be, hanem csak előtanulónak. Hogy majd én leszek a mintakép, én mutatom majd meg, hogy szorgalommal és jóakarattal mindazt könnyen és gyorsan el lehet sajátítani, amire az ifjú kopaszok minket tanítanak.

Az intézet megnyitásának első napján pontosan megjelentem. Munkára és új életre készen, vidáman és bizakodón. A megnyitás este történt, a nagyteremben gyülekeztünk, villanyt nem kellett gyújtani, mert a termet kivilágította koponyáink ragyogása.

Egyelőre még csak gyülekeztünk. Elfoglaltuk helyüket s vártuk az intézet főparancsnokát. Személy szerint még nem ismertük, még csak nem is tudtuk, hogy ki ő, mert a diktátor, egyéb elfoglaltsága miatt, csak az esti órákban nevezte ki. Kiváncsian, de türelmesen vártunk.

Egyszer csak felharsant odakünn a kürt. Haptákba vágtuk magunkat és háromszor harsányan elkiáltottuk: éljen ő, éljen ő, éljen ő!

És belépett — Hajdus.

Megállt, végignézett rajtunk.

Haja fekete volt, nagy, csigas és dús. Mint egy festett mohapárna, vagy egy kaukázusi sapka. A fényes nagy terem elhomályosult tőle.

Megkezdte az ismerkedést. Sorra eléje járultunk, mindenkivel kezett fogott. Arca merev volt, tekintete nyugodt, de éles, mintha mindenkinek a lelkét, a lelke legmélyét, a világszemléleti gyökereit kutatta volna.

Amikor én léptem elébe, láthatóan megdöbent. Elámult. Azután kissé elmosolyodott. És azt kérdezte tőlem, nem is rosszindulattal, csupán csak ámulva, csodálkozva, még pedig nyilván őszinte, belülről fakadó csodálkozással:

— Hát maga hogy kerül ide?

Elkapott beszédfozlány

Igy jár, aki a sablont alkalmazza, aki a lelkét szószerint mondja fel:

Kissé borús az idő, az eső szemezni kezd s véletlenül úgy alakul a helyzet, hogy az Andrassy-útnak egy széles járdaterületén, a Drechsler-palota előtt, egyedül áll az uccai árus; én egymagam haladok el mellette, kö-

röskörül vagy ötvenméteres körzetben egy lélek nincs. Valami nadrágtartó ravasz eszközt árul, meglobogtatja a kezében s így kezd bele a mondókájába:

*„Tehét hölgyeim és uraim, jöjjenek csak mindnyájan közelebb, hogy lássák és megért-
sék...”*

Beszélgetés Kodolányi Jánossal

A lakásán látogattam meg Kodolányi Jánost. A Hidegkúti-úton van ez a lakás, Budapest egyik legszebb helyén. Köröskörül oszpa villa, kert; az úton négyes vágdesztenyefasor, a szobák óriási ablakai a Jánoshegyre nyílnak. Már előzőleg megállapodtunk, hogy a beszélgetést leírom és közlöm. Az erkélyre ültünk ki, én szívesen elnézelődtem volna, elernyedve és semmittevőn, mert fáradt vagyok; de ő szorgalmas, nem adott kibuvót, ráértünk a tárgyra. Kezdjük el, — mondta, — kérdezz. A kérdésekre felelt, nekem körmöl-nöm kellett, tizenhat tömboldalt írtam tele megállás nélkül, még csak pihenőt sem adott.

Mit gondolsz, mi érdekli most veled kapcsolban legjobban az embereket? Mert szerintem az, az egyetlen fontos, a legfőbb: mennyit keres-tél a Földindulással? Száznál jóval több előadás, ez bizony szép siker. Lehet, hogy a tájékozatlanok szorongásos álmaiban ez legalább százezer pengőt jelent. Borzasztó, százezer pengő, amit más szerzett, meg kell a szívnek hasadni! Ilyen álm-ból muszáj fölébredni, hogy a rém eltűnjön, a szorongás elmúljon. No, de én tapintatos vagyok, nem kérdezek a keresetről, megnyugtatom azon-ban a szorongókat is, más adattal: Heltai Jenő az Ezerkettedik éjszakával, amely színdarab har-mincegy előadást ért meg, eddig háromezer pen-gőt keresett. Egy színdarab, amelyet ki kell talál-ni, meg kell írni, kell hogy elfogadják, előadják, sikere van, eredmény háromezer pengő, annyi mint egy kishivatalnok egyévi fizetése. Kezdjük tehát beszélgetésünket a plágiumperrel. Az sem rossz. Hátha kiderül abból is — valami kedély-megnyugtató, szóval: egy kis plágium, vagy ah-hoz hasonló, mit lehet tudni, hiszen „nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja.“

— Azok, akik a Belvárosi Színház létét nem szívesen látják, az író és a nagysikerű darabon keresztül akarják a színházat, első-sorban az igazgatót, a közvélemény előtt befe-keztíteni. Segítik őket mások, akiknek nem tetszik a *Földindulás*, a szemlélete és a benne tárgyalt kérdések miatt, de nyíltan föllépni ellene óvakodnak. Ezek oly buzgó hadjáratot indítottak a darab ellen, hogy... csak a vég-eredményt írd meg, tanácsos is volt egy-két mondatot kihúzni, illetve enyhíteni. Engem magamat a plágiumper nem izgat. Szakértői bizottság állapítja majd meg, hogy a darabot

én írtam-e és hogy az valóban önálló irodalmi mű-e. A perről különben már részletesen nyilalkoztam az „Uj Magyarság“-ban.

Hát akkor hagyjuk ezt a pert, új érdekességeket, úgy látszik, nem csíholunk most ki belőle. Beszéljünk másról. Még mindig úgy tetszik-e neked Finnország? Oly lelkesen propagáltad a szépségeit, a társadalmi igazságosságát, hogy az embert valóságos honvágy fogta el iránta.

— Még mindig szeretem Finnországot. Sőt, amióta megtanultam finnül, még jobban. Már diákkoromban is foglalkoztam a finn nyelvvel, de az osztjakkal, vogullal s törökkel is, hogy jobban megismerjem a magyar nyelvet. Eleinte könyvből tanultam. A finn nyelvtannal már akkor tisztában voltam, amikor először utaztam Finnországba. Eddig ötször jártam ott, most készülök a hatodik útra.

Kijön az erkélyre Kodolányi fia. Tizenhat-esztendő, jóképű fiatalember. Mindjárt felőle is érdeklődöm. Milyen pályára készül? Nem ír-e? Mert azt tapasztalom, hogy ma már csaknem mindenki író akar lenni.

— Ifjabb Kodolányi János gyerekkorában írt néhány finom verset, de az írást abba-hagyta. Katona lesz. Most a hatodik gimnáziumot végezte, jeles eredménnyel. Érettségi után a Ludovikára megy, de el akarja végez-ni a műegyetemet is, azután pedig, ha terveit sorra beválnak, elvégzi a vezérkari iskolát is.

Mivel foglalkozol mostanában? Irsz valami új művet?

— Mostanában szakadatlanul tárgyalok. Ugy látszik, mintha már végleg ez lenne a fő foglalkozásom. Hogy miről tárgyalok? Hát először is a *Földindulás* megfilmesítéséről. Igen, rövidesen megkezdjük a felvételeket. Azután most indul a Turul Szövetség hétfői politikai hetilapja, annak a főszerkesztője leszek. Ismertetem is mindjárt a lap program-ját, nekem tetszik, hátha mások is így lesznek vele. Tehát: a lap harcol az idegen befolyás ellen; harcol a radikális földreformért, modern és díjtalan népnevelésért; az egyetemi oktatás reformjáért, népfőiskoláért, a szövetkeze-ti rendszer kiépítéséért, a nagyüzemek és a bankok államosításáért, a népkultúra uralom-ra juttatásáért, a nép függetlenségének érvé-

nyesítéséért minden területen, így hát szellemi téren is; a szomszédos népekkel való reális együttműködés megteremtéséért, a Lengyelországgal való baráti viszonyoknak még szorosabbá fűzéséért; a skandináv államokkal való gazdasági és kulturális kapcsolatok kifejtéséért. Mikor jelenik meg a lapod legközelebbi száma? Július közepén? Akkorára már olvashatod is a Turul Szövetség heti újságját... Az utóbbi hetekben mind sűrűbben kell tárgyalnom az írókat és az irodalmat érintő gyakorlati kérdésekben is, mint például a könyvnap már tarthatatlan rendszerének a megváltoztatása; az írói honoráriumok rendezése; az írói mű hatályosabb védelme és írói jóléti kérdések. Írásra így hát kevés időm marad. Ezt nem is bánom, mert meglehetősen fáradt vagyok. Az elmúlt évben igen sokat írtam.

Mit szólsz napjainknak ahhoz a politikai követelményéhez, amely így fejezhető ki: az író álljon ki? Az író tegyen valamilyen hitvallást, mely szerint ennek vagy annak a politikai iránynak a híve. Szerintem, ha a követelés a maga napi, gyakorlati primitívségében helyes, akkor minden író eltörpül a határozott politikai irányú — helyesebben egybizonyos érdekcsoportért harcoló — napilapok publicistái mellett; és ha csak a veszély vállalása, az úgynevezett személynélvő társaság az írói értékelés alapja, akkor tagadhatatlanul a legkiválóbb magyar író ma Vukov Lukács, mert ő aztán olyan bátor, hogy az már nem is irigylésre méltó.

— Válaszom az, hogy az író álljon ki minden olyan kérdésben, amelyért való kiállását fontosnak és szükségesnek tartja. Ne tegye azonban azt politikai pártok kívánságára, hanem gondoljon mindig arra, hogy a politikának és a pártoknak kell az író ítéletét szem előtt tartaniok, nem pedig fordítva, hogy az író alkalmazkodjék hozzájuk. Nemrég egy vacsorán, amelyen néhány neves politikus is részt vett, felszólaltam és azt mondtam: „Mi írók már eleget tanultunk a politikusoktól, most itt az ideje, hogy ők tanuljanak tőlünk.” Most hozzáfűzöm: természetesen azoktól, akiktől tanulni lehet. Ha az ember összehasonlítja a mai politikusokat a régiekkel, megdöbben a műveletlenségükön. Alig akad köztük egy-kettő, akinek valami fogalma van a magyar irodalomról. Cikkeiket csak akkor le-

het elolvasni, ha suttyomban íróval íratják. Beszédek a logika és a magyar nyelv megcsúfolása. Nem ismerik a szakkönyveket, sőt a statisztikát sem. Ontják a frázist. Nagyon is szükséges tehát, hogy az író hirdesse az élet bármely jelenségéről alkotott véleményét, én ebben egyáltalában nem látom „az írástudók árulását.”

Valamit az egykéről! Lehet-e erről a témáról őszintén, nemcsak nacionalista szemlélettel írni? Mi lesz az egykéről szóló mű problematikája, ha a mű mondjuk Kanadában játszódik? Arra gondolok, hogy a népszaporodás általános emberi szempontból nem cél. Egyszer egy ilyen hírlapi címet olvastam: Ijesztően szaporodik Oroszország népessége.

— Egyke és népszaporodás, az nem épen ugyanaz. Az egyke nem csak magyar, hanem bizonyos tekintetben nemzetközi jelenség. Azokban az országokban, amelyekben döntő befolyásra tett szert a modern kapitalista termelés, tehát ahol a családi élettől kezdve a társadalom egységét jelentő kulturális kereteket is sporadizálja a kapitalizmus, mindenütt fellép az egyke. A kapitalizmus ugyanis ösztönellenes létforma. Az egyke a társadalom pesszimizmusának tünete s mindenütt szükségképpen jelentkezik, ahol az ösztönellenes tendenciák elhatalmasodnak.

Nálunk az egykének nagyjából mindig gazdasági magyarázatát adják. Tizenkétévtized előtti lapomban, az Együtt-ben, megjelent egy cikk, Dr. Feldmann Sándor írta, ez az egykét mélylélektani alapon magyarázza. Tudtommal akkor olvastad ezt a cikket. Mi a véleményed róla ma?

— Társadalmi jelenségek vizsgálatánál mindig rábukkanunk a lélektaniakra is. Gazdasági és lélektani, mindenütt jelen van ez a kettő. A kétféle ok között az elsőség kérdése bizony tisztázatlan, a kétféle szemlélet közt a jó szintézist még senkinek sem sikerült megcsinálni.

Térjünk vissza a könyvnapra, pontosan: a könyvkereskedők napjára.

— Az eddigi rendszer tarthatatlan. A könyvnapokat az írók kezdettől fogva szervezték és propagálták, ennek fejében a könyvkiadók és a könyvkereskedők bizonyos nem jelentős összeget juttattak a szegény írók támogatására. Ujabban jobbnak látták arra

az alapra helyezkedni, hogy kizárólag üzleti szempontok szerint rendezzék a könyvnapokat, az íróársadalomnak már a véleményére sem kíváncsiak. Propagandájuk tisztán hirdetésre szorítkozik és abból az erkölcsi tökéből él, melyet annak idején az Ige, az Írók Gazdasági Egyesülete, adott neki. Elérkezett az ideje, hogy ennek az állapotnak végét vessük. Meg is találtuk a megfelelő formát, amely szolgálja a magyar könyv és a magyar író ügyét, de a rideg üzleti szempontokon túl magasabb szellemi követelményeket is kielégít. Erről azonban még korai lenne beszélni. A könyvnapokat valóban a magyar könyv és író országos ünnepévé fogjuk tenni s az elintézési mód mindenkit megnyugtathat, még a kiadókat is.

Jobban biztosítják-e az írók megélhetését máshol, akár kis országokban is? Mondjuk Hollandiában, vagy Romániában? Mert azt olvastam, sőt Tamási Áron barátom ezt szóval is megerősítette, hogy Romániában megcsinálták az írói nyugdíj intézményét.

— Fő az, hogy nálunk is jobban lehetnének biztosítva az írók, még kultúránk mai állapotában is, mint ahogy vannak. Az írói honoráriumok szégyenletesen és indokolatlanul kicsinyek. Oly lapvállalat például, amelynek tulajdonosa legalább tízezer pengő hasznot vág zsebre havonta, egész bátran fizethetne háromszor akkora honoráriumokat, mint amekkorát fizet. A silány írói honorárium Magyarország szégyene.

Hozzáférhető lenne a könyv számára a nép? A parasztság?

— Azonnal, ha végrehajtanák a radikális földreformot, ha megvalósítanák a modern népnevelést, ha szabad kifejlődést engednének a nép társulásra irányuló hajlamának, ha az így keletkezett kulturális köröket persze nem a tanító, jegyző, vagy pap irányítaná; ha a könyveket nagyobb példányszámban adnák ki és lényegesen olcsóbban árusítanák. Abszurdum ugyanis, hogy a könyv árából 8—10 százalék jut az írónak, 35—40 százalék a kereskedőnek, 25—30 százalék az ügynöknek. Végezetül és legfőképpen ha olyan könyvek jelennének meg, amelyek a népet érdeklik. Meg kell jegyezni, hogy az utóbbi két

esztendőben ezen a téren jelentékeny javulást látok. Baj azonban, hogy a népet érintő fontosabb és jobb könyvek nem jutnak el például a falusi iskolai és népkönyvtárakba. Ennek megint a rendszer az oka. Vannak hivatalosan, felülről oktrojált könyvek, amelyeket a könyvtárak megszereznek ugyan, de amelyeket azután a kutya sem olvas. És vannak könyvek és írók, amelyeket és akiket olvasni nem úri dolog, így a falukutatók könyvei, vagy olyan szépírók, akik nem vonhatók egy kalap alá Herczeg Ferencsel, szóval, akikből nem az „Új Idők“ szelleme árad. Hazudik, aki azt állítja, hogy a népnek nem kell a könyv. Sokkal inkább kell, mint a kultúra fentartójának nevezett középosztály egyes rétegeinek és sokkal komolyabb és művészebb könyvekre van a népnek igénye, semmint azt az úriemberek elképzelik.

Amint látom, nem igen írsz a napilapokba.

— Ugy van. Nincs olyan lap, amelybe szívesen írnék.

Mit olvastál mostanában?

— Legutolsó olvasmányom Veres Péter könyve, a „Nacionalizmus és Szocializmus.“ Ezt a könyvet a jobboldal örömmel, az úgynevezett baloldal meg szinte fölháborodással fogadta . . .

Jobboldal-baloldal, ezek a szavak kezdenek már undorítóakká válni. Ha konkretizálni akarjuk őket, akkor semmi értelmük nincs. No de nem én beszélek, nevezzük tehát a Pétert Péternek, a Jánost Jánosnak, úgy ahogy elkeresztelték őket, közhasználatra.

— A támadók Veres Péternek a zsidóság jellemzéséről írt néhány oldalába kapaszkodtak bele . . .

A zsidók például nem szeretik a harmincfokos meleget!

— Nem. Szóval ezen a részen ütköztek meg, figyelmen kívül hagyták azonban Veres Péternek azt a szerintem sokkal fontosabb szempontját, mely már az „Alföld parasztsága“ című kitűnő munkájában is érvényesült. Eszerint ő a magyar paraszt típusának makacs lokálpatriotizmussal azt a tiszántúli, pontosabban hajdúsági puritán szegényparasztot

állítja be, akiknek környezetében él s akikhez ő maga is tartozik. Így aztán Savonarolához illő ridegséggel veszi semmibe a népművészeknek olyan csodálatos alkotásait, mint a sárközi, a délsomogyi, a baranyai, a palóc stb. nép kultúréletének világraszóló remekei. Veres Péter szükségtelen puritánizmussal polgárinak minősíti és elveti a népkultúrának ezeket a művészi megnyilatkozásait, néha úgy beszél róluk, mint egy színvak.

Itt látom az asztalon Dr. Lajos Iván könyvét, „Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében.”

— Már olvastam. Minden esetre igen érdekes könyv. Hallom, hogy rendkívüli a sikere, sokezer példányban kelt el máris. Nem csoda. Bár... nálunk azért fájnak oly mohón, mert vágyteljesüléses álom egyesek részére. Nem minden igaz, ami kellemes.

Szeretsz írni?

— Irtózom az írástól.

Hát azért kérdeztem. Tudtam előre, mi lesz a felelet. Mintha az igazi íróság mértéke az lenne, ki mennyire irtózik az írástól. Az írás a dilettán-

sok kéje. Az írás az író számára sors, sőt sorsospás, amelyet végig kell szenvednie.

— Oly köpönyegről ábrándozok, amelynek védelme alatt észrevétlenül eltűnhetnék az irodalomból. Az írás szenvedés, önmarcangolás, rettentő felelősségérzés és szörnyű idegmunka, mely az ember szívét szinte testi értelemben betegíti meg.

Az interjút befejeztük. Miután úgyis elszomordtunk az írás kényszere miatt. Meg aztán el is fáradtam. Én igen, Kodolányi nem. És ez a fontos, mert róla beszélek. Az igaz, hogy én legalább tizenöt cigarettát szívtam el, mialatt ő kettőt. De hát ilyen ember Kodolányi János. Este fekszik, korán kel, szeszt nem iszik, keveset cigarettázik, legföljebb tízet szív egy nap, s kevés feketekávéval iszik. Egyetlen szenvedélye a fényképezés. Nem épen fáradhatatlan, de oly tevékeny, úgy dolgozik, mintha az lenne. Mialatt beszélgettünk, illetve a válaszait lejegyeztem, ötször is megszólalt a telefon. Különböző ügyekben keresték és ő türelmesen felelgetett, véget érni nem akaró kérdésködésekre. Sokan épen azt csodálják benne, hogy kistermetű, törekény testű s mégis oly óriási az energiája. Naiv csodálkozás. Mintha a szellemi erő kifejtés a testi erő és nagyság függvénye lenne. Hiszen akkor a cethal volna a világ legizgályosabb vezérigazgatója.

Még egyszer az irodalmi derű

Korszerű tanulmánynak szánom, amit most közölni akarok, de mivel céloim nemcsak az, hogy az olvasóval megérttessem magam, hanem, hogy át is élje, amit elmondok, a tanulmányt tehát kissé cselekményesítem.

Hogy mi a derű az időjárásban, azt tudjuk. De micsoda a léleknek, ennek a részint magántüneménynek, részint társadalmi terméknek a derűje? Meghatározással nem tudok szolgálni, de, elcsipem ezt a derűt a jelentkezéseiben s megpróbálom bemutatni, ilyenformán: nono, azért nem egészen bizonyos, hogy háború lesz; és ha lesz, akkor sem vész el a világ, mert egyszer majd a háborúnak is vége lesz; jó, jó, hiszen nem épen rózsásak a viszonyok, az tagadhatatlan, de azért még mindig meg lehet élni; kitűnő pszichológusok írták már le, hogy lelkiileg egészséges ember még a jég hátán is megél, és az csak viccelődés, ha valaki azt mondja, hogy igen ám, de itt a nyár és nincs jég, aminek a hátán megélhessek; ne búsoljon, barátom, lesz

az még sokkal rosszabb is; meg azután nem igaz, hogy az emberek rosszak, mert az emberek jók és rosszak vegyesen, s így állván a dolog, a jószág is szakadatlanul működik, mindennütt és mindenkor elvégzi a maga enyhítő, javító, esetleg változtató munkáját, lám, olvasuk, szigorú országok ismertetéséből, hogy visszik az áldozatot a gyűjtőtáborba s a marcona kísérek egyike odadug neki egy cigarettát, hadd gyújtson rá szegény, íme tehát az esetleges agyonveretés perspektívájának sötéttségén a virágos színfolt, a zugban adományozott cigarettá; vagyis röviden és közönségesen: nem eszik a levest olyan forrón, ahogy főzik.

Igy a derű. Optimistának, azaz derűlátónak lenni tehát nem rossz. Ezt tudván és látván, megvallom, én is igyekszem magamat régi, megrögzött bajlátóból (pesszimista!) derűlátóvá átképezni, ebben az átképzős világban. Ez az átképzés persze nem könnyű. Legálább olyan nehéz, mint könyvelőnek a keré-

szetet, vagy bárkinek az angol, spanyol, esetleg — német nyelvet megtanulni, már aszerint, hogy ki hová akar menni, illetve hol akar maradni. Az átképzés perceről percre akadályokba ütközik. A lélek nem körülhatárolt valami, az kiárad a külvilágba, másrészt abból merít szüntelenül, s a világ a maga tényeivel fáradhatatlanul kontrakarirozza az átképző buzgalmat. Talán egy nap munkáján és eseményein tudom ezt legszemléltetőbben megmutatni. Lássuk hát.

Korán reggel keltem, mert valami testi fájdalom miatt nem tudtam tovább aludni. Testi fájdalom, mi az? Majd elmúlik. Ime a derű. Fölkeltem tehát s nekiláttam napi tevékenységemnek. Kezdődött pedig ez az ujságok átolvasásával, persze a kávéházban. Hát igen, a világhelyzet! Az természetesen ingatag, sötét, feszült, én egyszerűen úgy mondanám, hogy undorító. Fegyver, repülőgép, bomba, hadihajó a föld minden pontján. Készülődés. Fenyegetések, követelözések, üzenetváltások, letagadások, hazudozások, nem én, hanem ő, nem mi, hanem ők... Néhány magánszorgalmi gyilkosság, közlekedési baleset, állásvesztés, áremelkedés, a „vonal alatt“ gatra tárcanovellák, az egyes rovatok közt szörnyszülött versek. Kedvezőtlenek az események, lesújtó a feltálatásuk. A feltálatás módja, a hang, az üvöltő alcímek, a minél több szörnységen, mint jó üzletmeneten való szemérmetlen öröm, szinte kéjes hempergés a világ ilyen árjában, habzósájú szüresölése a szadizmusnak... Félórai ujságolvasástól az ember holtfáradttá válik, mintha negyven kilométert gyalogolt volna, mintha három napon át nem aludt volna, mintha gyász érte volna, vagy metylalkoholtól lenne részeg.

Letettem az utolsó ujságot, kinéztem a kávéház ablakán és csodálkoztam. Csodáltam, hogy még mennek a villamosok, hogy még járnak az emberek, hogy akad köztük, aki nevet, hogy sietnek a dolgukra, hogy van dolguk s azt el tudják végezni, ha ugyan tudják. Mi tagadás benne, lehanyatlottam, kezdő derűlátóból bajlátóvá hullottam vissza. Irónom kellett volna. De kiesett kezemből a toll. Csak ahoz éreztem hajlamot és képességet, hogy a magam ernyedtségét vessem papírra; legfőkébb, hogy ábrázoljak néhány riasztó jelensé-

get, melyek ezt az ernyedtséget okozták. Vagy, hogy falra fessek az ördögöt, mert az igenis ott van a falon, csak a vak nem látja, tehát azt tudtam volna megtenni, hogy élesebben megrajzoljam az ördög kontúrjait, a vakok számára.

De hát ez az én bajom, így jár a bajlító, magyarul: pesszimista. Igen ám, de leült valaki az asztalomhoz s elkezdett a saját ügyeiről beszélni. Beszélni, — ezt bajlító felfogás szerint ma már úgy kell érteni, hogy: panaszkodni. Pénze nincs, a lakásából kilakoltatták, van felesége és kislánya. Vagyona, állása, reménye nincs. Mit tegyen? Mi lesz vele? Semmivel a segítségére nem siethettem, semmi jót neki nem mondhattam. Jómódú rokonról, aki nem segíti meg, kegyetlen háziúrról, csaló ügyvéd-ről olyan eseteket mondott el, hogy valamenynyit érdemes lett volna följegyezni s valamiféle írást, riportot, elbeszélést, cikket, vagy rémregényt kanyarítani az anyagból... Szó nélkül hagytam őt el, nem nevettem a szemébe, nem veregettem meg a vállát, mondván neki, hogy baj, baj, de az a fő hogy az ember egészséges legyen, ha még ötven évig ilyen rosszul megy magának a sora, tisztelt barátom, öreg ember lesz... Otthagytam s indultam a magam ügyesbajos dolgaira.

Ügyesbajos dolgok! Hagyjuk el az enyéimet s fussunk át egy soron, a másokéin, mifélek azok általában? Pénzügy, betegség, kereset, adósság, per, segítség hiábavalósága, segítség hasztalan igénylése, egynek hivatal az ő packázásával, másnak üzlet, kínálni, eladni, venni, tilalmakba ütközni, ellenállással megbírkózni, kinek szabad csatangolás — mindegy, azt hiszem, hogy az ilyen napi eljárás valószínű kálvária. Kinek, mikor sikerül valami? Nem az-e a statisztika, hogy harminc vereséget kell szenvedni, amíg egy sovány siker előáll? Hány elutasítást kell bekasszálni! Valaki nem található, más nem váltja be az ígéretét, valakinek nincs pénze, valami tárgyi lehetetlenségnek bizonyul; valamely összeg, amit meg kell fizetni, tízről húszra szökött fel; más összeg, amit meg kellene kapni, húszról kettőre zsugorodott; valahol órák hosszát kell várni, valaki ugyanott szemtelen, perfid, vagy csak éppen nem tehet semmit, mert maga is dögróváson van. Igen, újra csodálkozik az em-

ber, hogyan van az, hogy járnak a villamosok? Miért vezeti őket a kocsivezető, miből ülnek rajta az utasok, miből kávézik az ott a kávéház ablakában, hogyan van az, hogy emennek van még cipője, amannak ruhája, miből van ez, miből él egyáltalában, miből jár s miből vesz lélekzetet? Hogy-hogy le nem ül a járda szélén s nem mozdul onnan többé? Miért, hogy nincsenek mind az ajtók bezárva? Ha nem autoszuggestíómagamba a „derűt“, a tények úgy rohannak meg, hogy innen kezdve az ábrázolásuk már csak expresszionista eszközökkel lehetséges.

A sors hozzám sem kegyesebb, mint másokhoz. Azért . . . még délután haza nézek, jött-e posta. Ó, a posta! Erről külön kell valamit mondanom. Sokszor már azt hiszem, hogy mindennek a posta az oka. A posta hozza a leveleket. Illetve részint hozza, részint nem hozza. Mert azt a levelet, amelyben közölné valaki, hogy ennyi, vagy amannyi összeget az ön részére folyósítottunk, nem hozza. Azt a levelet viszont, amelyben valaki kér, követel, fenyegetőzik, vagy pedig azt írja, hogy f. hó ennyedik napján kelt becsesére válaszolva, sajnálattal kell közölnünk, hogy . . . — azt hozza. Annyira így megy ez, hogy érdemes lenne ezer levelet megkaparintani, elolvasni s megszámolni, hogy ezer közt mennyi az örömmel tudatjuk és mennyi a sajnálattal közöljük. Igen, sajnálattal közöljük, hogy pénz nincs, állás nincs, de nem is lesz, különben is ötezren vannak ezer évre előjegyezve, csomag nem megy, megbízását nem teljesíthetjük, kérdésére negatív választ kaptunk, Sándor bácsi beteg, Sára néni meghalt, a még fennálló ötvenkét pengő tartozását pedig három napon belül küldje meg, különben kénytelenek leszünk . . . De hát azért mégis hazamegyek megnézni a postát, hiszen — kezdő derűlato vagyok.

És volt levelem! Nem fenyegető, nem követelő, nem elutasító, nem sajnálkozó. Az irodalom nyújtotta felém ölelő és pártfogó karjait. Már a borítékon láthattam, hogy a levelet egy folyóirat szerkesztőse írta. Olyan folyóiraté, amelybe eddig még nem írtam. Nagyságos Nagy Lajos író úrnak. Tisztelettel kérjük. Szíveskedjék. Lapunknak egy derűs, családias elbeszélést küldeni.

Mostanában, 1939-ben. Épen azon a na-

pon, amelyet megpróbáltam kissé érzékeltetni. Derűset küldjek és épen én. Honnan szedték ezt az eszmét? Nyilván egy másik folyóiratban olvastak tőlem valamit, szintén derűset. Az „irodalmi intézet“ hetilapjában, amelyben kötelező a derű. Vagy a nagy napilapban, ahol ugyancsak ragyog, mosolyog és kelletli magát a kényszerderű . . . Hiszen ahová nézek, mindenütt esupa derű az — irodalomban. Napilapok tárcarovatában, folyóiratban és könyvben. Jómód, mulatságos történet, gondtalan emberek, még a mellékalakoknak is van pénzük; elmés párbeszéd, mulattató csattanók, sohse halunk meg, sokszor ment jól a sorsunk életünkben, de ilyen jól még sohase ment. Semmi halál, semmi betegség, semmi szomorúság, félelem, ijedtség; mindenki jó és becsületes, legföljebb a eseléd lop és a gonosz szegényember pislant laposakat, az irigy; semmi csalás, semmi perfidia, mindenki szereti a másikat, a szülők a gyermekeket, a gyermekek a szüleiket, gazdag emberek éjjel fölkelnek és még két-három jót és nemeset cselekszenek s azután álmodják tovább boldog álmukat.

Hát . . . kezdő derűlato vagyok, gyakorlom az átképzést, ha el is csüggedtem, összeszedem magam és — küldök nekik egy derűset. Nem is küldöm, hanem viszem. Nekem sürgős. Már viszem is, de — honnan szedjem elő? Mert hogy hamarosan írjak egyet, ilyen körülmények közt, ahoz, megvallom, nincs tehetségem, annyira még nem jutottam. Írtam azonban életemben vagy kétezer novellát. Akad köztük derűs is. Nem önkénytelenül, vidáman derűs, hanem amelyik előre eltökélt szándékkal, erőszakkal, mesterségbeli ügyeskedéssel derűssé van hangolva. És elvittem a szóbanforgó szerkesztőségbe. Hogy ezt így elmondjam, hozzá tartozik e szakállas tanulmány anyagához. Mert nemcsak beszámolni akarok a derűről, hanem le is akarom azt leplezni.

A szerkesztőségben és a kiadóhivatalban, mert a kettő egy nagy helyiségben együtt működik, nem derűs embereket találtam, hanem fanyar, riadt kulikat. Kidobott zsidó kulik helyett éhbérért dolgozó keresztény kulikat. Amint beléptem, az egyik Senki gyanakodva nézett rám s élém sietett, hogy mi tetszik. A

szerkesztő urat keresem. Milyen ügyben? És elém állt egész testével, nehogy egy lépést tegyek tovább, mert hátha — kérni akarok valamit. Maguk írtak nekem egy levelet, — mondom. Zavartan pislog, miféle levél lehet. Csak amikor látja, akkor enyhül meg s megy és benyit egy oldalkajútba, ahol a szerkesztő úr szokott megbújni. Nem vezet be, hanem előjön a szerkesztő. Gyanakvó tekintettel, vajjon ki, miért keresi. Nincs-e valami baj? Bemutatkozom. Ő is megenyhül. Mosolyog, de azután megint fürkészve néz rám. Tanulmányoz. Mert hát minden rendben volna, csak egy, egyetlenegy bizonyos pont tisztázatlan még. A „derűs“ ott van a kezemben, gépirással, öt oldal, már a címe is megfelel: Majdnem válóper. — De — nem vagyok-e zsidó? Kezdi fesszegetni ezt a témát, kérdezget, mint valami detektív a gyanúsítottat. Miközben — és ez a fontos — ő zsidó. Barátságos vagyok hozzá, megnyugtatom. Nagy kő esik le a szívéről. Mindjárt beszélgetésre birom. Beszél, azaz — panaszkodik. Egy drukk az egész ember, a zabszem esete forog fenn. De hát neki derű kell. Megkapja a derűset, melyben tehát a derű foglaltatik, előkerül az igazgató úr is, aki fizet. Szintén zsidó. Szintén elszántan fél. Mi lesz? Mire vezet mindez? Nehéz idők. A mai világban igazán derű kell az olvasónak. Mert hát az olvasónak is megvan a maga baja, ő is fél. Senki sem tudja, mit hoz a holnap, továbbá ma nekem, holnap neked és nie kommt etwas besseres nach.

Igy ők, az egész együttes hivatal. Pontosan lemásolják mindazt, ami az „irodalmi intézet“ hetilapjánál dül. Merő félelem, kétség-

Külpolitikai beszélgetés

Ezuttal a külpolitikust kerestem fel. A nevét megint csak nem írom ide, de annyit megmondhatok, hogy a megszólalásig hasonlít ahoz a politikushoz, akivel a Június-ban a belpolitikáról folytattam beszélgetést. És még azt is elárulhatom róla, hogy nem szolgált soha a külügyminisztériumban, nem tagja a Külügyi Társaságnak, nem tagja a Royal Institute of International Affairs-nek, azt hiszem semminek sem tagja. Amikor azt kérdeztem tőle, hogy elfogulatlan-e, Goethe mon-

beesés, ellenvetés, tétlen sírás-rívás, fogaknak az ő keserves csikorgatásuk — és vétele-eladása a derűnek, mint kelendő árúcikknak, hasznalhajtó kereskedés vele. Hasonlóan a keresztényektől dirigált harmadik és negyedik lap-hoz. Ahol az új szerkesztő nem győzi elégetni az elődjétől ráhagyott anyagot, mivel hogy nem elég bennük a derű, holott a lap már akkor is derűben utazott. Derűben, fehérben, családiában, otthoniasban, jóban, szépben, szelídben. Kérem, — magyarázta a multkor is a keresztény szerkesztő, ez savanyú, ez keserű, nem használhatjuk, derűset kérek! Vegyenek példát az urak rólam. Az egyik vesémet kivágták, fejlövés ért a fronton, diétán tengődök, időnként rohamot kapok, de — nem hagyom magam, tele vagyok életkedvvel, optimizmussal. Ez kell nekem és ez kell az olvasónak.

Summa summarum: meg kell végre állapítanom, hogy minél keserűbb valamely társadalom élete, minél kétségbeesettebbek az egyes emberek, annál derűsebb ugyanannak a társadalomnak az irodalma. Az egészet előnti a műderű. Melyet hatvanezer író, illetve hatvanezer dilettáns gyárt, ont, szállít, izzadva, sűrű sóhajok és sírások közepette. Holott...

Holott ez csak műderű, bárgyú hazugság, kitérés az élet elől, leplezése a valóságnak — s egészen más, másféle, kevésbé derűs, de emberibb és hasznosabb lenne a *lélek ereje*. Szembenézni a valósággal és — nem derűsen, de nyugodtabban, bölcsen elviselni azt.

Folytassuk azonban, egyelőre, az önmagunk derűlétővé való szorgalmas átképzését.

dásával válaszolt: „Hogy őszinte leszek, azt megígérhetem, de pártatlan aligha leszek.“ Hát... nem volt egészen őszinte. Beszélgetésünk július ötödikén történt. Ezt föl kellett jegyeznem, mert — ezekben a napokban már megint a szakadék szélén táncolunk s mire az ily beszélgetés napvilágot lát, esetleg már durván rácăfol némely részletére a sors. Szövetség Anglia vagy Oroszország közt, ez ma még függő kérdés, holnapután talán már megkötik, vagy szakít egymással a két hatalom.

Az első kérdés önként adódik. Lehet-e külpolitikai témákról egyáltalán elmélkedni — a nyilvánosság számára? Lehet-e őszintén kifejezést adni gondolatainknak, — helyesebben — külpolitikáról lévén szó — aggodalmainknak?

Bár minden külpolitikai kérdésre olyan egyszerűen és határozottan tudnék válaszolni, mint erre. Mert erre, hogy lehet-e őszintén beszélni külpolitikáról, igazán könnyű válaszolni: nem lehet. Külpolitikai témákról nem lehet elmélkedni, belpolitikai témákról sem lehet elmélkedni, — legfeljebb egyedül négy fal közt. De meg aztán az elmélkedés hiábavaló is. Mert csak egy külpolitikai bölcsesség van, az, amit a Szentháromság-téren kifundálnak; minden vélemény, mely ettől eltér, pláne, amely ezzel szembehelyezkedik, „sérti az ország külpolitikai érdekeit.“ A jámbor polgár tehát, kinek az a szerencsétlen gondolata támad, hogy a külpolitikai helyzetről nyilatkozzon — fene ambíciói vannak némely embernek, — legföljebb a külügyminiszteri expozé mondatait ismételheti meg, óvatosan vigyázván arra, hogy még a jelzők sorrendjén se változtasson.

Hozzátehetem ehhez, hogy ez nem csak nálunk van így, — így van ez Itáliában is, Németországban is, de ott a diktatúra gondolatából logikusan következik. Viszont nincs így Franciaországban, nincs így Angliában, ahol például még ma is a legélesebb német-angol ellentét idején, komoly felszólalásokat hallunk, nyilatkozatokat olvasunk arról, hogy az angol külpolitika elhibázott, feleslegesen háborúba viszi Nagybritanniát és az egész világot s hogy megértő engedékenységgel politikájával ki lehetne békíteni Németországot és a béke táborába téríteni. (Próbálna ilyesmit valaki diktatúrás országban!) Talán nem helyes, hogy Anglia példáját idézem. De talán szabad Svájcra hivatkoznom, ahol — Németország, Itália, Franciaország közé ékelten — bizony a külpolitikai problémák kérdőjelei épen olyan nyugtalanítóan akaszkodnak a lelkekbe, mint nálunk. Igaz, senkinek sem jut eszébe, hogy feleslegesen provokálja hatalmas szomszédai bármelyikét, de mindenki tartja a jussát ahhoz, hogy ezekről a kérdésekről lelkiismeretének paran-

csa szerint nyilatkozzon. De hát, ha már ez nálunk lehetetlen, kár ez ellen revoltálni. Egyébként, hogy is mondta Talleyrand? „A beszéd arra való, hogy az ember a gondolatát elleplezze vele.“ Jó, igyekszünk majd ügyesek lenni.

Tegyük fel, hogy mégis csak lehet egy bizonyos mértékig külpolitikáról is beszélni. De hát akkor is nem olyasmit erőltetünk-e, amihez semmiképen sem lehet meg a kellő tárgyismeretünk. Államférfiak nyilatkozatai, belföldi és külföldi lapok közlései — ha mindjárt Tabouis asszony is a forrás —, az egyes kérdésekről írt könyvek, vajjon elég-e, ha mindezt olvassuk? Hiszen a külpolitikai közléseknek úgyszólván a természetük, hogy ne legyenek őszinték. Például ha egy államfőnek már zsebében a hadüzenet, akkor is nyilván olyan nyilatkozatot tesz, hogy: mi a béke hajthatatlan barátai vagyunk s annak megóvására még áldozatokat is szívesen hozunk.

Hát persze, hogy a külpolitika nem valami exakt tudomány, melynek tételei megdöntetlenül bizonyosságokon alapulnak. Aki külpolitikai dolgokról véleményt formál, az valamennyire művészi munkát végez, melyben ösztönnek, megérzésnek, indulatnak és logikának egyforma szerep jut. Pszichológusnak kell lennie, vagy mondjuk emberismerőnek, a világgazdasági összefüggésekhez kell konyítania, a világ történelmét kell ismernie, — nem mondom, hogy a keresztes-háborúktól, de legalább 1914-től kezdve, — egy-két könyvet elolvasnia, Bismarckot, Machiavellit mindenestre, Hitler Mein Kampf-ját, Alfred Rosenberg könyvét; „Der Mythos des XX. Jahrhunderts“, néhány Oxfordkönyvet, — „Political and Strategic Interests of the United Kingdom“, — „A short History of international affairs“, — s végül az sem árt, ha a Völkischer és a Giornale d'Italia mellett a Le Temps-t és a Times-ot is átlapozza az illető naponta. Ennyi nagyképűséggel aztán bátran neki láthat feladatának. (Magához a diplomáciai pályához, mondjuk, ennek a duplája kell.)

Mert a külpolitika művészete sem alapul pusztán feltevéseken; itt is vannak nyers bizonyosságok. Ilyen bizonyosság például az, hogy e pillanatban Itália és Németország kö-

zött nincsenek ellentétek és Itáliát nem ijeszti Németország állítólagos Adria-tengeri törekvése. Azért mondom „e pillanatban“, mert ezt a szót „soha“, nem ismeri a világtörténelem. Ilyen bizonyosság ugyancsak e pillanatban, hogy Nagybritannia testével fűdi Franciaországot és Németország minden ezentúl való lépésében az európai egyensúly veszélyeztetését látja. Bizonyosság, hogy Németország és Itália félelmetes két katonai hatalom, nem kisebb bizonyosság, hogy Franciaország, Nagybritannia és Lengyelország ugyancsak félelmetes katonai hatalmak. Vannak továbbá negatív bizonyosságok, például, hogy a világ hatalmai nem ideológiai alapon állanak egymással szemben. Mert ha így volna, elképzelhetetlen lenne, hogy a diktatúra hajlandóságú Lengyel- és Törökország a demokráciákkal kössék össze sorsukat életre-halálra, Nagybritannia a Szovjet szövetséget keresse és az északi demokráciák megőrizzék semlegességüket. És elképzelhetetlen volna olyan kombináció, amitől Franciaországban és Angliában komolyan tartanak, hogy ha nem jönne létre az angol-országi szövetség, alighanem Németország és a Szovjet között jön majd létre valami megértő megállapodás.

Ez lenne azután a meglepetés. Minden külpolitikai tudós kezdené előlről tanulni a tudományát. De még talán a szociológusok is. Pedig hát... ez sem lehetetlen: német-országi közeledés, majd együttműködés. Ha egyszer az ideológia nem számít. De még ha számítana is, nem áll-e Oroszországtól legalább olyan távol a kapitalista-imperialista Anglia, mint a nemzetiszocialista Németország?

Nem, itt igazán nincs szó eszmék harcáról. Itt arról van szó, hogy Itália a Földközi tenger feletti uralmat kívánja magának biztosítani, a mare nostrum ma már Cejlontól Gibraltárig terjed, és Németország céltudatosan azt a programot készíti megvalósítani, melyet Hitler kemény kézzel elébe rajzolt: „Damit ziehen wir Nationalsozialisten — mondja a Mein Kampf-ban — stoppen den ewigen Germanenzug nach dem Süden und Westen Europas und weisen den Blick nach dem Land im Osten. Wir schliessen endlich ab die Kolonial- — und Handelspolitik der

Vorkriegszeit und gehen über zur Bodenpolitik der Zukunft. Wenn wir aber heute in Europa von neuem Grund und Boden reden, können wir in erster Linie nur an Russland und die ihm untertanen Randstaaten denken.“

Erről van szó és ezzel szemben áll Franciaország és Nagybritannia. Nem engedik át a Földközi tenger feletti uralmat Itáliának és nem tűrik Németország terjeszkedését kelet felé, mert attól tartanak, hogy a hatalmában megnövekedett Németország nyugat felé is veszélyt jelenthet a tengeren és komoly versenytársként léphet fel. Messze túlhaladná egy interjú kereteit annak fölvezetése, hogy mit jelentene Nagybritannia számára a Földközi tenger feladása — nyilván egész ázsiai pozíciójának megrendülését, — s hogy mit jelentene az, ha a hadieréjében félelmetesen megnövekedett Németország a tengereken is vele egyenrangúvá erősödne, — Anglia naponta 50.000 tonna élelmiszert és 110.000 tonna nyersanyagot, félgyártmányt és egyéb cikkeket kap a tengeren.

Tehát háború és béke, — e körül a két állapot körül forog az egész külpolitika. Legyen tehát a konkrét kérdésem ez: lesz-e háború? Okvetlenül lesz-e? Mikor? Kik közt? De... nem tabu-e a háború kérdése? Nem tilos-e a felelet ilyen kérdésre, még ha lehetséges is? Nem áll-e fenn ilyen kérdésre vonatkozólag — illetve a feleletre vonatkozólag — minden országban a kötelező marsruta: természetesen mi a rákkényszerített háborúban barátaink oldalán fogunk harcolni s minden esetre győzünk, a kezdet időpontja pedig ismeretlen, mert hogy ismeretlennek is kell maradnia.

Lesz háború. Nem is hosszú időn belül lesz! Ismeretes Clausewitz mondása, hogy a háború a politika folytatása, más eszközökkel. Hát ez az, folytatni fogják. Hogy kik? Bellum omnium contra omnes. Mindenki mindenki ellen háborút visel. Totális háború. Szörnyű háború, hadüzenet nélküli háború, Villámháború — három esztendő háború.

„Magyarország barátai.“ Egy nagy világégésben. Kik Magyarország barátai? Legelsőbb Itáliát kell megemlítenünk, aki

a trianoni béke után, segített szét-törni elszigeteltségünk kegyetlen gyűrűjét, melyet a kisántánt kovácsolt körülöttünk. És aki nemrég is a Felvidék visszacsatolásakor egész határozottsággal állt mellettünk. Aztán Németország, feltéve, hogy az a szellem, mely mostanság úrrá lett a magyar közéleten, a feltétlen beilleszkedést kívánja barátai szándékaiba.

A külpolitikai helyzetkép felvétele tehát nehéz. De — a jóslás nyilván még nehezebb, majdnem lehetetlen. Szinte mulatságos, ha egy kis próbát csinálunk, úgy, hogy régen elkövetett politikai jóslásokat most újra áttekintünk. Csak néhányra emlékszem így fejből. „Mert szent meggyőződése, hogy Amerika rövidesen császárság lesz!” — írta Ignotus már 1914 előtt. „A legközelebbi proletárforradalmak Lengyelországban és Romániában esedékesek”, — magyarázta 1927-ben egy bécsi kávéházban egy forradalomváró, különben igen képzett politikus. „A gyújtó, melytől az új világháború lángja fellobban, kétségtelenül a távolkeleten van, — olvastam öt-hat évvel ezelőtt a Pesti Naplóban. Ezt a jóslatot a cikkíró később visszavonta, azaz, mint ha semmit sem mondott volna, újabb cikkeiben szüntelenül azt magyarázta, hogy orosz-japán háború nem lehetséges, — most azután, legalább is a mai nap hírei szerint, azon tűnődhetünk, hogy az idézett cikkíró jó vagy rossz jós volt-e.

Hát persze a jóslás hálátlan tudomány, de hát az a körülmény, hogy semmi sem következik úgy el, mint ahogy megjósolták, még senkit sem riasztott el e tudomány gyakorlásától. 1914-ben nálunk mindenki esküdött arra, hogy a központi hatalmak fognak győzni. A jóslások csak a végső győzelem időpontja körül tértek el, Vilmos császár „mire a falevelek lehullanak” időpontjához kötötte, mások egy esztendőben állapították meg a végső győzelem terminusát, ismét mások két téli háború szörnyűségeit jövendölték meg, de aziránt senkiben sem volt kétség, hogy a dekadens Franciaország és a kalmár Anglia alul marad. Hát most hogy lesz? Milyenek lesznek most az erőviszonyok? Mi dönti el a győzelmet? Felkészültség? Létszám? Pénz? Nyersanyag? Idegek? Hősiesség?

Semmi kétség, a szembekerülő hadseregek felkészültsége tökéletes lesz. A hitleri Németország alighanem már messze túlszárnyalta e téren a császári Németországot, Mussolini Itáliája az 1915. évi Olaszországot, amint-hogy nem kétséges, hogy Nagybritánia is, Franciaország is összehasonlíthatatlanul különb erővel szállnak hadba mint 1914-ben, s Lengyelország haderejét katonai szakírók igen respektálandónak tartják. Szándékosan mellőzöm e számításnál az orosz haderő imponáló tömegeit, melyeknek felkészültsége különb a cári hadseregénél, mellőzöm a török hadsereget, mely számra, felszerelésre, fegyverre különb annál mint amelyik a mult háborúban a központi hatalmak ügyét szolgálta. És szándékosan mellőzöm azt a felbecsülhetetlen erőt, melyet az Amerikai Egyesült Államok reprezentálnak. Még ha Amerika cselekvőn nem is avatkozik a háborúba, — de-hogy nem avatkozik! — még akkor sem kétséges, hogy Kanadával együtt olyan arzenállal szolgál azoknak az országoknak, amelyeknek ügyét támogatja, hogy az már talán egy-magában is döntő tényezője lehet a háború kimenetelének.

De tegyük fel, hogy körülbelül egyenlő erők ütköznek meg, — az angol repülőgépek ma már annyi gépet termelnek, mint a németek.

Jól mondta ön, hogy tegyük fel. Mert én soha azoknak az adatoknak nem hiszek, amelyek az egyes országok katonai erejére, hadi-eszközei mennyiségére és minőségére vonatkoznak. Repülőgépek! Ki, honnan tudhat ezekről valamit? Hát publikálják azoknak a hiteles számát? Az ilyen kimutatásokat tartalmazó cikkekről az a véleményem, hogy tisztára elmejátékok, nem is önmagáért a játékért, hanem... a cikk honoráriumáért. Hogy például Németországnak, vagy Oroszországnak mennyi a repülőgépe, mennyi a repülőgépgyára, azt igazán csak Hitler, illetve Sztalin, no meg Dr. Lajos Iván tudja.

— Ismétlem, tegyük fel, hogy egyenlő erők ütköznek meg, akkor is az erők egyensúlyának lényeges megbomlása következik el, ha a hadviselő felek valamelyike nem tudja kellően ellátni hadseregét municióval, lakosságát élelmiszerrel. Ez az a pont, amelynél minden hősiesség kevésnek bizonyulhat. Hiába van egy ország-

nak ötezer vagy tízezer elsőosztályú repülőgépe, ha nincs annyi üzeme, hogy a háborús veszteségek pótlását — a veszteséget német katonai írók havi 75 százalékra teszik — ki-elégítően produkálni tudja és nem állnak nyersanyagok — vas, fém, üzemanyag — a szükséges mértékben rendelkezésére. És hiába indul neki a küzdelemnek a repülőgépek, tankok, autóságyúk tízezreivel egy ország, ha nem tudja előteremteni a hajtóanyagoknak azt a mérhetetlen mennyiségét, melyet egy jól felszerelt hadsereg modern felkészültsége igényel. (Katonai írók szerint a békeszükségletnek legalább a négyszeresét.)

A nyersanyagkérdés felől pedig *nem nehéz* véleményt mondani. Itt megint konkrétumokkal dolgozhat az ember. Feldolgozta ennek az anyagát a Népszövetség irodája, német és angol katonai szakírók, földrajztudósok és gazdaságpolitikusok: nyersanyaga igazán csak

három birodalomnak van, az Amerikai Egyesült Államoknak, az Angol Világbirodalomnak és Oroszországnak. Ami elvértve itt-ott máshol is akad, az vagy elégtelen mennyiségű, vagy nem jutni hozzá, mert a tengerek kontrolja az angolszász világ kezében van. És minden: a vasérc, az ólom, a réz, a nyersolaj, a kaucsuk, a fa, minden. Értse meg uram, minden az ő kezükön!

Megérttem. Ily helyzetkép felvétele után valóban kíváncsi lennék rá, hogy mindazzal szemben, amit így „tudunk“, micsoda meglepetésekkel szolgálna egy háború. Az újságok micsoda sorozata bukkanna fel, amikre mind nem számítottunk. Persze, szívesen lemondok a kíváncsiságom kielégítéséről.

Attól tartok, hogy ez a lemondás hasztalan, nem mindenki követi az ön példáját. De nem rossz ötlet: a háború okai közé a mohó kíváncsiságot is felvenni.

Anitos és Meletos beszélgetése

Nemrégén halt meg Alfredo Panzini olasz író, hetvenéves korában. Irodalmi művei közül legnevezetesebbek: Il bacio di Lesbia — Lesbia csókja; Lanterna di Diogene — Diogenes lámpája és a Xantippe. Aki a Xantippet olvassa, elcsodálkozik: Voltaire szelleme egy diktatúrában! ... Közlöm a mű egy részletét.

„Szokratesz“, mondotta Xantippe, „maradj te csak itthon és helyezd biztonságba öreg fejedet; ne fecsegi annyit, mert ennek nem lesz jó vége.“

De hát Szokrateszt megszállva tartotta az igazság démona és nem tudott hallgatni.

Itt nem mulaszthatjuk el azt a megjegyzést, hogy nem Szokratesz volt az egyetlen, aki az igazság érdekében beszélt. Krisztus a hegy magasságából szólott. Dante a századok ormairól, Campanella egy harangot hordozott szimbólumként s az volt a jelszava: „non tacebo! — nem hallgatok“. Szent Ferenc mezítláb járult a pápa színe elé; a fehérszakállú Tolsztoj addig bolyongott a hóban, míg bele nem tekintett ebbe a nyugati világba és nem szólott intón: „Nem hallgatok.“

Ha meggondoljuk, hogyan végezték mindezek a földi életet s hogy Tolsztoj, aki nagy úr volt, a hófúvásban pusztult el, akkor levonhatjuk a tanulságot, hogy jobb a fényt a véka alá rejteni és átvenni a derék Bertoldo igazságát, aki azt mondta, hogy becsukott szájba nem röpül a légy.

Szokrateszról meg volt írva a sors könyvében,

hogy rossz vége lesz. Ha azonban meggondolom, hogy Szokratesz nem éjszaka és nem fekete álarcos bírák végeztek, nem gyűlölettől részeg fanatikuskok feszítették keresztre, hanem fényes nappal ítélte el Athén száz megfontolt polgára, akkor vad öröm fog el és felkiáltok: „Óh Athén, világ fényessége, fényessége nemcsak a művészetnek, hanem a politikának is!“

*

Gondolom már megmondottam, hogy Athén köztársaság volt, vagyis olyan állam, melyben minden polgárnak egyforma hatalom jut osztályrészül. S minthogy a köztársaság az az államforma, mely egészen a polgári erényeken épül fel, az lett volna a természetes, hogy Szokratesz, aki az erényt úgyszólván az uccán árulta, legalább is az elnöke legyen ennek a köztársaságnak. E helyett halálra ítélték, pont egy demokratikus köztársaságban. Ez a különös esemény természetesen nem felel meg a demokratikus felfogásnak és azért fel kell vetnünk a kérdést, hogyan eshetett meg ez az érthetetlen, különös dolog? Egy demokratikus városban.

Hát ez azért történt, mert Anitos egy fontos beszélgetést folytatott Meletos-szal.

*

Athénben, ebben a tulfinomult városban, a demokrácia épen olyan költséges volt, mint amilyen az arisztokrácia lett volna. Minthogy minden egyes polgár úr volt, mindenki arra törekedett,

hogy egy kis udvartartási költsége is legyen: vagyis mindenki az államból akart élni, sőt odáig mentek, hogy ingyenes színelőadásokat követeltek.

A pénz, mint az erény kézzelfogható ellenértéke, igen keresett és megbecsült dolog volt Athénben. Így történt aztán, hogy egyszer egy király, aki Athént ostromolta, pénzzel megrakott szamarat eresztett a városba. Soha még hősök kalandjának ilyen sikere nem volt: Athént elfoglalták, anélkül, hogy emberéletben vagy épületben kár esett volna. Hogy ilyen kínos eseményeket lehetetlenné tegyenek, a spártaiak vasból vertek pénzt, félmázsás darabokat. Ez azonban csak a spártaiak gyerekeségét bizonyítja, mert ha arról van szó, hogy pénzt szállítsunk, akkor az embernek hihetetlen ereje van, erősebb, mint a hangya, amelyik pedig a maga súlyának kétszázszorosát is elbírija.

Ez a képessége egyaránt megvan az embernek demokráciákban és arisztokráciákban.

De még veszélyesebb visszaélés volt, hogy Athénben emberek, kiknek szép, csengő hangjuk volt, könnyűszerrel hatalomra jutottak. És ha az ember meggondolja, hogy Athénben majdnem mindenkinek szép, csengő hangja volt, akkor könnyű megérteni, hogy micsoda vad verseny folyt a széphangúak között és milyen nehéz volt annak, ki hatalomra jutott, a hatalmon meg is maradni.

A spártaiak, azok ellenkezőleg szüksézáru emberek voltak. Ennek az ellentétnek is lehetett valami része abban, hogy a két város élet-halál harcot vívott egymással. De más körülmények is közrejátszottak: mint pld. hogy színük eltérő volt, másként ettek, másként mondták imáikat, — mindez elég ok volt arra, hogy egymással haragra keljenek. Egyébként helytálló az a tapasztalat, hogy a nagy hárcosok, a halál e sötét küldöncéi, minden időkben hallgatagok voltak, mint maga a halál.

Az utolsó tengeri ütközet Athénre gyászosan ütött ki. Fenséges hajóhadát, mely az egész Földközi tengeren a legszebb volt. Athén paizsát és büszkeségét, egy napon, mikor a politikusok a legszebb beszédekkel mondták, a spártaiak szétverték. Így vesztette el Athén szabadságát s így ült a nyakára harminc spártai oligarcha, hallgatag és kegyetlen emberek, kik most Athén uraivá lettek. Bezárták a színházakat, eltiltották a szónoklatokat s a lakosokat esti takarodóra házaikba parancsolták.

Szokratesz persze most sem fogta be a száját. Erre a főfő oligarcha magához hívatta és röviden közölte vele:

„Sokratesz, torkig vagyunk a te beszédeiddel.”

Nagyon valószínű, hogy ezzel már meg is volt peccsételve Szokratesz balvégzete.

De az athéniek inkább meghalni voltak képe-

sek, mintsem, hogy hallgassanak, és forradalmat csináltak. És az oligarchák, kik eddig úgy szokták meg, hogy másokat megfélemlítsenek, most ijedten menekültek. Ez a felemelő színjáték: hogy tyrannusok egy forradalom elől elmenekülnek — valljuk meg, a demokráciák mellett szól.

Athén az oligarchák elűzése után még demokratikusabb lett, mint azelőtt, és a köztársasági elnököt, a főarchont, Anitos-nak hívták, aki timár volt és bőrkereskedő.

Anitos tekintélyes ember volt, nagyon intelligens, először mert hogy az athéniek általában intelligensek voltak, másodszor, mert mindenki intelligens, aki hatalomra jut.

Hát ő igazán nagyszabású demokrata volt, mert a zsarnokuralom alatt száműzetést szenvedett, ami igen ártott bőrkereskedésének. Meg akarta akadályozni, hogy a hajóhad másodszor is darabokra hulljon, egy törvényt fogadtatott el, mely kimondotta, hogy az összes hajókat háromszoros bőrréteggel kell bevonni.

Hogy pedig összeesküvésnek elejét vegye, ő maga inspicálta Athén uccáit és embereivel is ellenőriztette azokat. De hát Szokratesz azért csak járt-kelt az uccákon, hogy ingyen ossza az ifjúságnak veszélyes tanításait.

Ha Szokratesz a demokráciát csúfolta volna és a bőrkereskedőket, vagy pedig a hajók bőrpáncélatát, ezt a gyanakvó Anitos azonnal megértette volna. De bár ugyanazon a nyelven beszélt, mint Szokratesz, még sem értette meg, mert hogy szörnyen szőrösfülű volt. Ha az ember meggondolja, hogy Fráter Egidius, az olasz szerzetes, és franciaországi Szent Lajos, bár más-más nyelven beszéltek egymással, mégis megértették egymást, ha másból nem, a könnyektől nedves szemek játékaiból, sőt az egyik a másik előtt alázatosan térdre borult, akkor el kell ismernünk, hogy az emberi nyelvnek koránt sincs az az értéke, mint általában hiszik.

De viszont Anitosnak feltűnt, hogy némelek nem köszönnek neki azzal a tisztelettel, mely a köztársaság elnökének kijár. Alkibiades például, Perikles unokaöccse (egy gyanus intellektuell) így szólt: Légy üdvözölve, Anitos! De persze szép szeméi gúnyosan és megvetően néztek Anitosra, mintha azt mondanák: „Ki vagy te, Anitos, te hitvány féreg?”

És a denunciánsok biztosan jelentették Anitosnak azokat a szavakat, melyeket Xenofon jegyez föl: „Meggazdagodott kereskedők és timárok a kereskedők és timárok szavazataival jutnak hatalomhoz. Mintsem, hogy ilyenekre adjuk szavazatunkat, bojkottáljuk az államot és vonuljunk önként száműzetésbe.”

„Mindezt”, gondolta Anitos, „az öreg csinálja az ő filozófiájával. De mi is ez a filozófia, mely az embert töprengővé, követelődzővé és fecsegővé teszi, bojkottra és sztrájkra izgatja?”

Hát persze, hogy nem tudta, mi a filozófia, de

hát mint politikához értő, tehát intelligens ember, érezte, hogy az öregnek a beszédei reá nézve barátságtalanok és így veszélyesek a — demokráciára. Hogy a filozófusokat veszélyes embereknek ítélik, ez közös vonás a demokráciákban és arisztokráciákban.

„Túlrege beszél és fecseg ez az öreg Athén uccáin“ mondotta Anitos.

„De most megvan“ tette hozzá diadalmaskodva, miközben ujjával megbökte homlokát — hiszen vannak törvényes eszközeink az ő elhallgattatására, itt a cserépbíróság. Erőszak nélkül, símán fosztjuk meg ezt az embert szavától. Igenis! De hol találunk háromezer polgárt, aki hajlandó megszavazni Szokratesz száműzetését? És mivel okoljuk meg az ítéletet? Mondjuk, hogy túlsokat beszél? De akkor egész Athént száműzni kéne. Találni kell valami okot!“

Mint politikus úgy szimatolta, hogy kell valami oknak lennie. De hol van ez? Hogyan lehet ezt megelni? Elhatározta, hogy fölkeresi Meletost, az archon basileust, akinek finomabb volt a hallása, mint az övé.

Ez a Meletos nem pap volt: Athénnek nem voltak papjai, mert akkor nem lett volna Athén.

De nemes ember volt és így azt beszélték róla, hogy arisztokratikus hajlandóságú. És mivel, hogy ő is hatalmon volt, meg aztán szavazatával a bőrpáncélos-megoldást elősegítette, Anitos és Meletos — a demagóg és az oligarcha — jó viszonyban álltak egymással.

Mialatt Anitos Meletoshoz megy, hadd tegyük fel magunknak a következő kérdést: Hogy van az, hogy a száműzetés büntetését, mely nem volt becsületfosztó, a következő törvényhozások nem tartották meg? Mert ezt túlságosan enyhének, de meg feleslegesnek is ítélték. Ahol egy Anitos és egy Meletos a legnagyobb állami rangot érheti el, ott az értékes emberek automatikusan kikapcsolódnak: osztracizmus nélkül is!

Meletos flegmatikus és egyúttal királyi egyéniség volt és a két államférfi között lefolyt beszélgetés igen érdekes, érdemes a feljegyzésre.

„Ezt az embert, ezt a Szokrateszt“, kezdte Anitos a beszélgetést, „több ízben figyelmesen végighallgattam; kovácsokról, ácsokról beszélt, teherhordó számárról és egyéb ártatlan dolgokról; azt is mondja, hogy jónak és szépnek kell lenni és hogy bölcseségre kell törekedni. És mégis úgy érzem, hogy ez az ember veszélyes az államra. Eminenciád nem így véli?“

„Óh“ válaszolt Meletos.

„Mi az, hogy „óh“? kérdezte türelmetlenül Anitos.

„Óh“, válaszolta komolyan Meletos. „Óh, az azt jelenti, hogy veszélyes is, nem is.“

„Legyen szíves, magyarázza ezt meg nekem, mert semmi kedvem talányok megfejtésére.“

„Nem is talány ez, kedvesem“, felelte Meletos, „hanem igen egyszerű dolog. Ha a füleidben

levő dús szőrzet nem akadályozna ebben, akkor azt is hallottad volna, hogy Szokratesz nemcsak teherhordó szamarakról beszél, hanem egy titokzatos hangról is, mely neki időnként tanácsokat ad s amelyet csak ő hall meg s mely csak őt kapcsolja össze Zeusszal. Már most elképzelheti fenséged, hogyha minden athéni, Szokratesz példájára, közvetlen kapcsolatot létesítene Zeusszal, hogy akkor én, az archon basileus, aki arra vágyok hivatva, hogy ember és isten között közvetítsek, mehetnék a fenébe.“ Ezt mondta Meletos és mosolyogva megigazította ruhája szegélyét.

„Zeusra“, mondotta Anitos, „ha minden athéni gondolkozni kezdene, józanul, okosan, akkor én is mehetnék a fenébe, én, az archon polemarchos!“

Meletos vizsgálódva nézett Anitos zavaros tekintetébe.

„Zeusra, Zeús szakállára!“ kiáltotta Anitos, mintha most egyszerre látóvá vált volna, „ha minden athéni, pláne minden ember még jó és szép is lesz, akkor mindnyájunknak befellegzett. Akkor nem kell bőrhuzat a hadihajókra. Zeusra, ez már komoly dolog. Ez az öreg bohóc még különbséget csinál, veszélyesebbet, mint én csináltam. Jó éjt, Meletos!“

„Hová megy, fenséged?“

„Megyek megmenteni az államot, letartóztatni Szokrateszt...“

„No, holnapig még lehet várni“, mondotta Meletos megnyugtatón. „Holnap is nap van. Vagy talán nincs?“

„Nincs? Hogy érted ezt?“

„Nincs jó Anitosom. Mert az a nap sohasem következik el, amikor az athéniak gondolkoznak és okosak lesznek. Sohasem lesz úgy, hogy a szamarak a maguk démonját meghallják és annak engedelmeskedjenek, soha az emberek jók és szépek nem lesznek! Ez a szokrateszi veszedelem, hidd el Anitos, nem aggályos dolog, agyrém, futurizmus, amelynek nincs jövője.“

„De mégis, a hajók bőrpáncélzata?...“

„A bőrpáncélzat marad és a fegyverek is maradnak és a háborúk is“, válaszolta Meletos. „A mi büszke Athénünktől húsz kilométernyire északra vannak az együgyű beotiaiak; húsz kilométernyire délre a hallgatag spártaiak, kik ahol megjelennek, ott hagyják véres kezük nyomát. És körben északra és körben délre és ott, ahol a nap fölkel és ahol leáldozik, kelnek, nőnek a barbárok nemzetségei, akiket semmiféle erő, semmiféle isten megsemmisíteni nem tud. Nem, ne aggódj Anitos, ne féltsd a bőrhuzatokat, ne félj, hogy elmaradnak a háborúk. Athénnek mindig is háborúskodnia kell, ha Minerváját meg akarja menteni.“

„Szóval te, Meletos, még az enyhén ítélő cserépbíróság elé sem vinnéd Szokratesz ügyét?“

„Nem. Mert én azonnal halállal sujtanám“, felelte komoly ünnepélyességgel Meletos.

Anitos bámult és boldogan szorongatta Meletos kezét.

„Szóval megegyezünk abban, hogy ez az ember veszélyes az államra! De hát miért mondtad akkor, hogy nincs közvetlen veszély?”

„Hát nincs is. Amint mondtam, a szamarak sohasem hallják meg démonuk hangját, az emberek soha nem lesznek jók és szépek, vagyis a veszély nem aktuális. De hát a mi jó athéniek már a természettől fogva gúnyolódók és nyugtalanok. Ott tartanak, hogy a színházakban már az isteneket is kigúnyolják! Arisztokratikus kormányzat ezt soha nem tűrné el. Mert tudd meg Anitos, hogy Athén üdve, sőt a világ üdve úgy kívánja, hogy Zeushoz, az egek urához senki se nyúlhasson, sem pedig az általa megszabott hierarchia megmozdíthatatlan rendjéhez, a százkarú Briareushoz, a százalakú Proteushoz, a hatalmas bunkójú Herakleshez, Zeus csatlósaihoz. Egyrészt uraság, másrészt szolgaság és enge-

delmesség — ez a világ sora. Holott a demokráciák állhatatlanok, örök erjedésben, örök lármában. Mindenben a végletekig mennek: az okosságban is, az oktalanságban is; így nem lehet államot kormányozni. És épen azért ez az öreg bolond, aki mindent fel akar kutatni, mindenről vitázni kész és másokat arra csábít, hogy ők is kutassanak és vitatkozzanak, aki az egyéniség jogát és uralmát hirdeti, holott csak egy jog van, egy szuverenitás: az állam, — ez az öreg az államra veszélyes szétmállasztó elem.”

„Szóval Szokratesz a te felfogásod szerint demokrata”, mondotta Anitos csodálkozva. „Bevallom, én arisztokratának tartottam. Egyébként tudd meg, Meletos, ha a haza ügyéről van szó, én hajlandó vagyok akár arisztokratának is lenni.”

Meletos nehéz feje kissé előrehajolt.

„Vigasztald magad, Anitos”, mondotta, „lehet, hogy Szokratesz mégis arisztokrata...”

„No úgy-e jól tudtam”, mondotta Anitos.

Elkapott beszédfozlányok

Két fiatalember megy az uccán. Azért a földbirtokreform nagyot segítene, — mondja az egyik. Még a világreform se, — állítja háttározottan a másik. Mert ha ma egyenlően szétosztanák a földi javakat s ötven év múlva megint így együtt sétálnánk, nekem megint csak nem lenne egy pengőm. És várakozón néz a másikra.

Jön a rikkanes, ordít, az egyik kotorász a zsebében, több egyptengős kerül elő, míg végre egy tízfilléres is akad. A pengőket visszadugja, a tízfillérért megveszi az ujságot. És most már szótlanul mennek tovább. A pénzeszt láthatólag meggyőzte társának az érve s azonnal meg is kezdte a földi javak szét nem osztását.

*

Két nő, csinosak, elegánsak. Az elegánsabb: Nincs egy rongyom, amit fölvegyek és a varrónőmnél garmadával fekszik a munka, Isten tudja, mikor kerül rám a sor; három nyári ruhát rendelem, várhatok rájuk szeptemberig; hiába, a nőket Hitler sem fogja megváltoztatni. A másik: Nem értelek; mi köze a nők megváltoztatásához Hitlernek? Az elegánsabb: No hallod! Németországban nincs vaj és itt a nők nyakrafőre varratják a ruhákat.

*

Öregember rikácsoló hangon mondja a fiatalnak: Mindennek a fiatalok az oka. Mert gyávák. Az én időmben már régen egymásnak mentek volna. Csak a háború segíthet.

A fiatal, szerényen: Volt maga katona?

Az öreg, büszkén: Nem! Tehetséges emberekre itthon is szükség van a háborúban.

*

Muskásasszonyok. Egyiknek a kezében piaci táská, a másik papírzacskóban krumplit visz. A táskás: Csak háború ne legyen, mert akkor állhatunk megint sorba azért a kis zabálnivalóért. Papírzacskós: Nem is volt olyan rossz az a háború; legalább keresett az ember; én a csepeli gyárban hüvelyt csináltam. A táskás ráförmed: És akik elestek? A papírzacskós dacosan: Azok nem keltek föl. Táskás: És akik elnyomorodtak? Papírzacskós: Ne kiabáljon, mit kiabál? Minden rokant kap valami engedélyt; az én sógoromnak trafikengedélyt adtak; ellőtték a féllábát. Táskás: Magának ez szerencse? Féllábbal élni, rémes! Papírzacskós: Nem is olyan rémes. Ugyanúgy tud járni, mint én, vagy maga. Csak időváltozáskor fáj a csonkja.

*

— Már az a disznó Kovács is nyilas lett!

— A Kovács? Csak nem?

— De igen. Tegnap azt magyarázta, hogy a németek vaj nélkül is életfogytiglan élélhetnek, ha egyéb ennivalójuk lesz.

*

— Mi az, hogy milliárdok pusztultak el a londoni és newyorki tőzsdén, a legutóbbi beszámolóval? Ezt nem értem. Hát ami az egyik zsebből a másikba vándorol, az elpusztul?

— Néha igen.

— Hogyhogy? Magyarázza meg nekem.

— Ami az én zsebemből vándorol át a máséba, az igenis elpusztul.

*

Társaságban beszélgetnek. Persze világhelyzet. Persze háború. Persze a németek:

— A németek élelmezésileg nem jól állnak.

— Bizony nem. A németek éheznek.

A kisfiú, a családi gyermek, közbeszól:

— Éheznek? Miért nem adnak nekik a gazdagok? Azoknál úgysis kiöntik, ami megmarad.

*

A nagyáruházban az elárusítólány valami új szerkezetet magyaráz egy hölgynek:

— Kérem, nem kell port törölni, nem kell vikszezni, csak egyszerűen lesöpri az ember a bútorokat, illetve kisöpri a szobát; percek alatt és minden fáradság nélkül takaríthat.

A hölgy megvétőően ránt egyet a vállán és tovább megy. De azért visszaszól, megindokolja, hogy miért nem ér semmit az új eszköz:

— Ha olyan könnyű vele takarítani, akkor mit csinál egész nap a cseléd?

*

— Kérlek, — meséli izgatottan egyik hölgy a másiknak, — tudod, hogy anyuka milyen feledékeny. Tegnap a cseléd előtt azt mondta nekem: mondd csak, Fáni! Szörnyű. Mert tudod, hogy már öt év óta Anna Mária vagyok. És, képzeld, az a dög röhögni kezd és így szól: Végre tudom, hogyan hívják a nagyságos asszonyt!

*

Nemcsak izgatott zsidók, de izgatott magyarok is vannak. Nem csoda, ha izgatottak vagyunk Alaszkától Szumátráig. Az izgatott magyar látszólag nyugodtan magyarázza:

— Mer százmilliós vagyunk mi, magyarok, egy tömbben.

A tétova magyar csodálkozva kérdezi:

— Hogyan? Százmilliós?

Az izgatott:

— Igen. Csonka-Magyarország lakossága tízmillió. De Nagy-Magyarországot véve alapul a magyarok száma tizenöt millió. Romániában minden második ember magyar, csupán a nyelvében románosodott el. A bolgárok magyarok. A szlovákok nem szlávok, hanem történelmileg bebizonyítottan délre lehúzódtak, akik csupán nyelvükben szlávosodtak el, különben velünk egy fajta. Lengyelország déli része nyelvben elszlávosodott magyar. Végül magyar a harmincötmillió ukrán.

Ez nem is hangzik rosszul. Főleg nem elleneszenves. A tétova magyar nem tud rá mást mondani, mint hogy:

— Ez még csak hetven millió.

Az izgatott magyar szeme most haragtól szikrázik. Ránéz a tétova magyarra — s máris jobban megveti, mint egy zsidót, vagy svábot.

*

Őszülőhajú örökifjú a kávéházban nagyon nekilendült a társadalomszemléleti megnyilatkozásnak. Régóta beszél kis társaságának, eleinte halkra fogta a hangját, de végre is dühre gyúlt attól, amit saját maga mondott s most már olyan hangos, hogy minden szavát hallani:

„Pocsék világ. Vége a régi szép időknek. Amikor mindenki élt és mindenki megélt; amikor voltak nagyszerű emberek, gazdagok, műveltek, tehetségesek, amikor még lehetett szépen, úri módon élni s a varga megmaradt a kaptafánál. A kollektívizmus örült gondolata tette tönkre a világot. Egyelőre Oroszországban és Németországban, de már látni, érezni, hogyan árad szét az egész földgömbön, mint a ciángáz s megöl minden szabad egyéniséget. Süssétek meg a tudományotokat, ti is disznók vagytok, szocialisták, kommunisták, fasiszták, nyilasok, mindegy hogyan nevezitek magatokat. Ti beszéltek a dolgozók jogairól és jólétéről? Ti a csürhét akarjátok úrrá tenni. Hát kijelentem, hogy én csak addig élek, amíg az én szabad, független, úri életemet élhetem, mihelyt az lehetetlenné válik, egy morfiuminjekció és vége, itt hagylak benneteket. Igen, igen, mert én akkor akarok lefeküdni, amikor én akarok, akkor akarok fölkelni, amikor én akarok; én kávéházba akarok járni, én sétálni, lógni, nézelődni akarok, én szeretem a szemlélődést, imádom a művészeteket s egyetlen gyönyörű ötvösmunkát, amit egy istenáldotta művész alkotott, nem adok száz népjóléti marhasáért. Nekem nem kell a Rajnán vikendező szabólegény, nekem az én takarítóasszonyom csak pucolja az én klozettemet, a bűdös proli, megfizetem érte. Igen ez a világ rendje, ő pucol, én fizetek. Nekem ne mondja senki, hogy az én takarítóasszonyom, vagy egy asztaloslegény éppen olyan ember, mint én. Ez aljas, buta hazugság. Igen, én liberális vagyok, én a szabadság, a szabad verseny híve vagyok, éntőlem a bűdös parasztból is lehet Gauss, Balzac, vagy Gogoly, úgysem lesz belőle, mert alsóbbrendű rász, mert rabszolga, mert hülye. Liberális vagyok, de nem vagyok demokrata.“

Panacea magna,

avagy a minden betegséget meggyógyító orvosság

Dr. Boromeusz már kora ifjúságában destruktív hajlamokat árult el. Ahelyett, hogy kereskedőnek készült volna például, aki vesz háromért és elad hétért, felesége mellett két eselédet, gyerekei mellett kisasszonyt tart s ötévenként vásárol egy-egy sarokházat, ahelyett, hogy papnak, katonának, vagy postatisztnek készült volna, tudós akart lenni. Tudós, de nem azért, hogy egyetemi katedrát szerezzen, s ott évről-évre nagy páthosszal adja elő, hogy aki korán kel, aranyat lel, vagy ha foltos is a ruha, az nem szégyen, csak rongyos ne legyen, továbbá cucurbita pepo és zea mays; nem, hanem a világ minél teljesebb megismerésére törekedett, kutatni szándékozott az anyag és az élet törvényeit.

Kutatni szándékozott. De milyen céllal? Nem azért, hogy megállapítsa az egyetlen igazságot, hogy mindig így volt s mindig így lesz és nem is lehet másképp, nem azért, hogy feltaláljon valami új, az eddigieknél is hatásosabb vegyszert, melyből egy grammnyi tízezer kilométeres körzetben minden élő embert megvakít, megsüketít, megbénít, elnémít, elrohaszt, felgyújt és hamuvá éget, nem, hanem ő, Dr. Boromeusz valami hasznos találmányon törte már akkor a fejét, amely az egész emberiség boldogságát szolgálja, legalább is a boldogtalanságot csökkentse. Meg is mondta neki a hittanár már a hatodikban, hogy magának Boromeusz, nem lesz jó vége; a latin tanár pedig a nyolcadikban megjósolta, hogy ezt a Boromeuszt lábánál fogva fogják felakasztani; dr. Paral pedig, az egyetemi professzor még tovább ment, jóslat helyett közvetlen javaslattal szolgált, mondván: az ilyen embert nyárson kéne megsütni.

Dr. Boromeusz azonban egy nagy marha volt: tanult, dolgozott, kísérletezett tovább, végre is feltalált egy szert, az úgynevezett panacea magna-t, — ő adta neki ezt a nevet, — amely egyszerű és olcsó, mindenki által megszerezhető s amelynek egyszeri használata minden betegséget tökéletesen és véglegesen meggyógyít. Mikor a szer elkészült és egy sereg emberen tökéletes eredménnyel kipróbálta Boromeusz, akkor elhatározta, hogy ta-

lálmányát átadja a nyilvánosságnak, azaz az emberek összeségének. Semmiféle anyagi hasznot nem kívánt, a találmány nem is lett volna pénzbelileg gyümölcsöztesztető, mert valami végtelenül egyszerű dolog volt, mondjuk valami közönséges, mindenütt előforduló fű, annak a főzete, keverve egy bizonyos arányban egy másik, mondjuk ugyancsak fű főzetével. Ezt a fűvet, főzetet és keverést csak példának hozom fel, hogy szemléltessem a szer egyszerűségét, különben a lényegét nem ismerem, a titok titok maradt — de ha ismerném is, a világért el nem árulnám, sőt még ennyit sem beszélnek róla, mert minden bizonnyal úgy járnék, mint járt Boromeusz.

A találmány, a panacea magna, a világot minden szenvedéstől megváltó gyógyszer megvolt, de publikálására nem került sor. Az első hírekre örömek és remények csillantak ugyan fel itt-ott, de ezeket csakhamar felváltotta a kételkedés, majd rövid habozás után az egész emberiség egyöntetűen az elutasítás álláspontjára helyezkedett. Dr. Boromeusz nem vonult vissza és ez lett a veszte. De menjünk sorjában.

Sorjában, mondom, de máris látoim, hogy az időbeli sorrendet el kell vetnem, a történetek tömkelegéből egész rendszertelenül ragadok ki egyes mozzanatokat. Hol is kezdjem? Hát, mondjuk, az orvosoknál. Tyű, micsoda ribilló lett „orvosi körökben“, ahogy ezt mondják. Ha ez igaz, ez a panacea magna akkor nem lesz ránk többé szükség. Fölöslegessékké váltunk, mehetünk koldulni — mordultak fel az orvosok. (Egy jó magyaros orvos — természetesen egy Dr. Weismacher nevű! — így fejezte ki magát: elmeheünk oda, ahol a part szakad.) Végünk van, ha ez igaz, — tehát nem igaz! Sarlatánság. A panacea magna humbug. Dr. Boromeusz közönséges kuruzsló! El kell hallgattatni. Szere nemcsak hogy nem gyógyít, hanem veszélyes az egészségre. Felül kell vizsgálni azt az ezer egyént, akiken szerét állítólag kipróbálta. És ki kell mutatni, hogy mind betegek, betegek, mint valaha is voltak. Súlyos kórokat kell megállapítani valamennyin. Lepre, para-

lízis, hátgerincsorvadás, tüdővész, bélcsavarodás, epekő, vészes vérszegénység, utolsó stádium, halál! Igen, legalább tíz-tizenötötől azt is ki kell mutatni, hogy már meg is halt. Vagy: tíz-tizenöt halottról ki kell mutatni, hogy használták a panacea magnát s éppen attól haltak meg, holott azelőtt semmi bajuk sem volt.

Igy az orvosok. Hát még a gyógyszerészek! Rendőrileg kell megtiltani a panacea magna használatát, ha netalán forgalomba kerül. Ki kell irtani még azokat a füveket is, vagy más anyagokat, amelyekből készíthető. Házkutatásokat kell tartani és akinél panacea magnát találnak, azt le kell tartóztatni. A szert magát elkobozni s elégetni.

A gyógyszerészek akciójához csatlakoztak a háztulajdonosok. Egyszerűen annak a megfontolásnak az alapján, hogy ha nincs betegség, akkor nem életveszélyes a hajléktalanság, lehet a szabadban aludni a leghidegebb télen is, nem kell félni a tüdőgyulladásától, — feltehető tehát, hogy azok a szegényebb rétegek, amelyek eddig is alig tudták a házbérre való előteremtési, ezentúl nem rettegnek a hajléktalanság rémétől, megszűnik a kényszer, mely őket utolsó csepp vérük kicsordításáig űzi a házbérek előteremtésére. Hasonló volt a közegészségügyi hatóságok magatartása. A főhivatalnokok az első percben tisztában voltak teendőjükkal: „Ha ez a kotyvalék, vagy micsoda, kérlek alásan, beválna, akkor, kérlek alásan mehetünk nyugdíjba, kérlek alásan.” Csatlakoztak a panacea magna ellen indult hadjáratához a kórházak és szanatóriumok, azoknak igazgatói, tisztviselői, ápolói és portásai. A mentők, a betegszállítók, az üdülőtelepek tulajdonosai és szobalányai. A javasasszonyok és kártyavetőnők. A pszichoanalitikusok és individualpszichológusok, valamint a piócatenyésztők, a tyukszemvágók, a maszörök, gyógypedagógusok, optikusok, kötszerészek, orthopaedcípészek, sírásók és temetőőrök. A harangozók is. Természetesen a papok. Ők azt mondták, igen logikusan, hogy az ember, amíg jól érzi magát, gögös és felfuvalkodott, csak ha beteg és fél a haláltól, csak ha a szenvedés megszállja, akkor talál rá Istenre. A lírai költők valósággal feljajdultak: „Nem engedjük magunkat meg-

fosztani szenvedéseinktől!” A bírák és ügyvédek állásfoglalása kézenfekvő volt: „Ha a kriminalitás nagyrésztben betegség, akkor nekünk igen is szükségünk van a mások betegségére.” Az írók, két-három százalékos kivétellel, benne voltak az áramlatban: „Ha megszűnne a kóros hülyeség, ki olvasná a mi műveinket?”

„Sötétben bujkáló aknamunkások szabaddították ránk ezt a gonosz szellemet” — írta Dr. Boromeuszról vezércikkben a legtekintélyesebb reggeli lap. A társadalmi egyesületek feliratokat intéztek a kormányhoz. Sürgősen összehívták a parlamentet. Népgyűléseket hirdettek. A szónokok így harsogtak: lelkiismeretlen izgatók felbéreltek egy mindenre kapható álorvost. Igen, az írásszakértők már hitelesen kimutatták, hogy Dr. Boromeusz diplomája hamisítvány. A tömeg nagy csapattokban járta be az uccákat és tüntetett. Eltették a betegségeket. Éljen a esontszú, — kiáltotta valaki, É-éljen! — zúgták utána. Éljen a gyomorrák! Éljen a fogfájás! Egy buta viciné, akinek hordónagyságúra volt feldagadva a feje s be volt kötve a képe, elszólta magát: csak azt egye meg a fene. Hát — azonnal meglincselték. A gyilkosok felkutatására ugyan nyomozást indítottak, de az holtpontra jutott. A tüntető csoportok élén viaszból készült figurákat hordoztak, amelyek Hypokratest, Paracelsust, Jennert, Pasteurt, Kochot, Behringet, Freudot ábrázolták, ezeket revolverrel lövöldözték, pálcákkal verték, felfel akasztották, majd végül elégették.

Dr. Boromeuszt a kormány a közvélemény nyomására végre is letartóztatta, szerének receptjét lefoglalták és megsemmisítették, őt magát rögtönítélő bíróság elé állították, amely a társadalom és az emberiség ellen gonosz szándékkal kitervezett merénylet miatt halálra ítélte és kivégeztette. De még akkor sem csillapultak le a kedélyek s a panacea magna ellen felvert hullámok még sokáig zajlottak. Hatalmas filozófiai művek keletkeztek, amelyek megoldották a lét értelmét, kimutatván, hogy az csakis a szenvedés lehet. E művek rengeteg sok példányban fogytak el, íróik tömérdek pénzt kerestek és e pénzekben féktelenül tobzódtak — az élvezetekben. Az egészséges emberekre külön adót

vetettek ki és eltiltották őket a házasságtól. A betegek betegségük mértéke szerint kisebb-nagyobb kitüntetések kaptak s azokat színes szalagokkal ruhájukra erősítve hordták.

Ha egy jóképű, tagbaszakadt fiatalember megszólított az uccán egy szép nőt, az megállt, undorral nézte végig és így sziszegett: *Paj, szégyelje magát, maga — egészséges!*

Két levél

1.

Uram, nagy megtiszteltetés ért engem. Arra a néhány zsémboskodó sorra, amit a Júniusban Móricz Zsigmond — Ady Endréről írtam, alkonyi választ kaptam a Pesti Naplóban Móricz Zsigmondtól. Azt mondja, hogy eszéágában sines az élettér kifejezést olyan értelemben használni, mint Ribbentrop, vagy Alfred Rosenberg. A németek ezt a szót élettér — Lebensraum horizontális értelemben használják, ő, meg Hunyady Sándor, vertikális értelemben. A német kifejezés Ukrajna felé irányul, az övék a sztratoszféra felé és így tovább. Hát ez megtisztelésnek megtisztelés, de feleletnek igazán nem felelet. (Nyilván nem is akart az lenni.) Mert hát kedves Nagy Lajos uram, az az igénytelen dohogás száraz mér-földre esett minden nyelvészeti fejtegetéstől. Egy víziómat írtam meg benne. Láttam egyszer egy Veronese-képet, de az is lehet, hogy Tintorettoval való, ahogy ellopják San Marco holttestét. Mergalmas kép, viharos égbolt, futkosó, megrémült emberek és megdicsőülés azok arcán, kik a holttestet emelik. Így láttam Móricz Zsigmondot a Turul-ifjúság Ady-estjén, ahogy ismert, kedves, ravasz mosolyával ellopja Ady Endre holttestét — önmagától. Erről beszéltem. Ez a szó élettér, talán elő sem fordul abban a levélben, tessék csak még egyszer elolvasni. Móricz Zsigmond, „szentírásos ember, kinek szent az írás“, úgy tessék venni, hogy én is szörnyen ravasz ember vagyok ám.

Balassi Menyhért
(Kurucles).

2.

Nagyon kérem, kedves uram, különvéleményei sorában adjon helyet egy képviselőházi párbeszédnek, úgy, ahogy az a hivatalos naplóban olvasható. Tegye meg, közölje, nem baj, ha semmi magyarázatot nem fűz hozzá, csak szószerint közli a párbeszédet, úgy, ahogy az 1939 június 23-ikán a magyar képviselőházban a felhatalmazási javaslat tárgyalásakor elhangzott. Az egyik nyilas képviselő beszélt

és olyasvalamit mondott, hogy túlsokáig foglalkoztak a zsidókérdéssel, mért ezalatt rengeteg értéket hagyta el az országot. Meskó Zoltán közbeszólt: Statárium kell! Ha a pénz beunmarad, a zsidó kimegy, ez a politika. Reményi Schneller Lajos pénzügyminiszter (nevetve): Benne vagyok Zoltán bácsi! Az aláhúzás tőlem való, minden egyéb a pénzügyminiszter úrtól.

A pénzügyminiszter nevetve: „Benne vagyok, Zoltán bácsi.“ Ezt így tessék közölni; minden glosszálás nélkül. Ebben benne van az egész ország, minden, amit világnézetnek, ideológiának, fajvédelemnek, mithosznak, élettérnek s mi egyébnek neveznek. Jövő történetírók ebből az egy mondatból fogják kihamozni — biztosabban, mint száz aktából — a kor szellemi törekvéseit és kultúrszintjét. Meg azt is, hogy mi számított ebben a korokban komikumnak. Mi az, amin egy olyan nagyhatalmú ember, akit tehetsége az ország egyik legkülönbözőbb pozíciójába emelt, szívből nevetni tudott. Mennyire kómikus az az elgondolás — s érthető, hogy a rideg számok felelős embere is homeroszi kacajra fakad, — mennyire kómikus az elgondolás, hogy az élettelhetőségeitől megfosztott félmillió embert egy fillér nélkül kiszorítsák az országból, ezt igazán csak a legmagasabb rendű humor művelői — Molière, Shakespeare, Lawrence Sterne, Swift, Shaw — tudnák méltányolni. A miniszter nevetve: „Benne vagyok, Zoltán bácsi.“ Solventur risu tabulae, mondja Horatius, ami körülbelül azt jelenti, hogy jó, egészséges nevetéssel intézték el az ügyet.

Igaz tisztelettel

BALASSI MENYHÉRT
(Kurucles.)

Írta és felelős kiadó:

NAGY LAJOS

Budapest, VIII., Rökk Szilárd uca 16.

Radó István nyomdai műintézete, Hajós uca 25.

